

Edicija: Pod lupom

Fond za humanitarno pravo

Albanci u Srbiji

Preševo, Bujanovac i Medveđa

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Izdavanje knjige omogućio je Švedski helsinški komitet za ljudska prava

Fond za humanitarno pravo redovno i sistematski sprovodi istrage o kršenju ljudskih prava u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori.

Brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, ravnopravnost pred zakonom i jednaku zaštitu pred sudovima, kao i druge vrednosti civilnog društva.

Od osnivanja 1992. godine, Fond istražuje ubistva, nestanke, silovanja, diskriminacije i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava do kojih je došlo u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

FHP Izveštaj: ALBANCI U SRBIJI

Preševo, Bujanovac i Medveđa

Kratak pregled

Preševo (Preshevë), Bujanovac (Bujanoc) i Medveđa (Medvegjë) su nerazvijene opštine na jugu Srbije sa mešovitim, albanskim, srpskim i romskim stanovništvom. Područje se graniči sa Kosovom na jugozapadu i Republikom Makedonijom na jugu. Demografski sastav, položaj regiona i njegova nerazvijenost učinili su da ovo bude nestabilno područje, na kome su se na specifičan način prelamale političke, bezbednosne i druge prilike u Srbiji, na Kosovu i u širem regionu.

Preševo, Bujanovac i Medveđa su i jedine opštine u Srbiji u kojima živi značajan broj pripadnika albanske nacionalne zajednice. Procenjuje se da u ove tri opštine ima preko 100.000 Albanaca. Aprila 2002. godine obavljen je prvi popis stanovništva u kome su, posle 21 godine, učestvovali i Albanci. Zvanični rezultati popisa još uvek nisu objavljeni.

Osnovna ljudska i manjinska prava Albanaca bila su konstantno kršena za vreme bivšeg režima. Diskriminacija u obrazovanju, zapošljavanju, informisanju i drugim oblastima pojačana je krajem '80-tih godina. Usvajanje Ustava Republike Srbije iz 1990. godine, a potom i serije zakona usmerenih ka jačanju centralne vlasti, prvenstveno su pogodili lokalnu samoupravu. U opštini Preševo, na primer, albanske partije su od 1990. godine nadalje uvek osvajale lokalnu vlast, ali nisu imale mogućnost da utiču na unapređenje kolektivnih prava albanske zajednice. Do intervencije Severnoatlantskog pakta (NATO) 1999. godine, pored sistemske diskriminacije, vlasti su primenjivale i druge vrste pritisaka (otpuštanja s posla, politička suđenja, zabrane časopisa).

U toku NATO bombardovanja¹ došlo je do teških povreda ljudskih prava i otvorene represije od strane paravojnih formacija, vojske i policije. Samo na teritoriji opštine Preševo je, za vreme trajanja ratnog stanja 1999. godine, pod nerazjašnjenim okolnostima ubijeno 11 Albanaca. Slučajevi teških kršenja ljudskih prava (ubistva, zlostavljanja i pljačke) u sve tri opštine bili su slični onima koji su se u isto vreme dešavali na Kosovu. Maltretiranje meštana sela Veliki Trnovac 31. marta 1999. godine, kada je uz pretresanje kuća od njih traženo da u roku od dva sata predaju „*NATO komandose, teroriste OVK-a i drogu*“, ilustrativno je za postupanje vojnih i policijskih organa za vreme trajanja ratnog stanja. Većina slučajeva nikada nije rasvetljena, a nova vlast nije pokazala spremnost da se sa njima suoči.

Vojnotehničkim sporazumom iz Kumanova od 9. juna 1999. godine, koji je bio osnov za dolazak međunarodnih trupa na Kosovo, uspostavljena je i Kopnena zona bezbednosti (dalje u tekstu KZB) u širini od 5 km duž administrativne linije sa Kosovom. Gotovo polovina ove zone prostirala se na teritoriji opština Preševo, Bujanovac i Medveđa. Po sporazumu, u ovu zonu imali su pristup samo pripadnici policije sa lakim naoružanjem, dok je Vojska Jugoslavije (VJ) morala da se povuče izvan ove zone.

U toku 2000. i prve polovine 2001. godine područje tri navedene opštine bilo je poprište oružanih sukoba policije i Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB). Njeni pripadnici prvi put su se pojavili u javnosti krajem januara 2000. godine u selu Dobrosin (opština Bujanovac) na sahrani ubijene braće Šaćipi. Oružani sukobi i incidenti posebno su intenzivirani posle povlačenja policije sa kontrolnih punktova u albanskim selima u opštini Bujanovac 27. novembra 2000. godine. Povlačenje je usledilo posle napada OVPMB na policijsku patrolu, kada su tri policajca poginula a pet policajaca je ranjeno. U toku narednih šest

¹ Od 24. marta do 10. juna 1999. godine

meseci, ubijeno je, povređeno ili oteto više od 100 ljudi, kako Albanaca tako i Srba, i pripadnika vojske i policije.

Početakom 2001. godine Vlada Republike Srbije i Savezna vlada formirale su Koordinaciono telo za Preševo, Bujanovac i Medveđu. U naporima da se kriza reši političkim putem, početkom 2001. godine, predstavnici vlasti i albanske zajednice započeli su pregovore uz posredovanje predstavnika Severnoatlantskog pakta (NATO), Ujedinjenih nacija (UN) i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Rezultat ovih pregovora bio je postepeni ulazak VJ u KZB i, istovremeno, demilitarizacija i raspuštanje OVPMB. KZB je kasnijim sporazumom i formalno ukinuta. Savezna skupština je 2002. godine donela Zakon o amnestiji svih bivših pripadnika OVPMB.

Posle završetka sukoba, uz saradnju OEBS-a izvršen je popis stanovništva i potpisan Sporazum o medijima za opštinu Bujanovac. Uz pomoć međunarodnih organizacija počeo je trajan povratak raseljenih Albanaca sa Kosova, kojima je pružena pomoć u obnovi imovine. Vlasti Srbije su u nekim slučajevima isplatile i odštetu. Predstavnici OEBS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije ogranižovali su obuku za pripadnike multietničke lokalne policije. Etnički sastav 400 pripadnika ove policije odgovara etničkom sastavu stanovništva u tri opštine.

U najnovijem periodu sve manje je teških povreda ljudskih prava čiji su počinioci pripadnici vojske i policije. Prebijanje trojice Albanaca iz Preševa, ubistvo Agima Agušija i otvaranje vatre na đaćku ekskurziju u selu Strezovce pokazuju da i dalje ima kršenja ljudskih prava od strane vojske i policije. FHP smatra da državni organi nisu na njih adekvatno reagovali, jer su počinioci ili ostali nepoznati ili su bili blago kažnjeni. Odgovori MUP-a Srbije na predstavke koje je povodom povreda ljudskih prava uputio Odbor za ljudska prava u Bujanovcu ukazuju na to da državni organi ne sprovode objektivnu i nepristrasnu istragu u ovim slučajevima.

5

Krajem 2001. i tokom 2002. godine desili su se i drugi još nerasvetljeni incidenti (podmetanje eksplozivnih naprava, bacanje ručnih bombi, napadi na pripadnike multietničke policije). Za to su predstavnici vlasti u izjavama i saopštenjima optuživali pripadnike albanske nacionalne zajednice.

Fond za humanitarno pravo sistematski se bavio istraživanjem kršenja ljudskih i manjinskih prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi.² Istraživači Fonda su od maja 2001. godine kontinuirano, iz meseca u mesec, bili prisutni na terenu. Istraživanje je u opštini Bujanovac obuhvatilo 23 sela, među kojima su bila sva sela u KZB, zatim sela u kojima je tokom protekle dve godine bilo ozbiljnijih povreda ljudskih prava (Dobrosin, Lučane), kao i etnički mešovita sela (Oslare, Biljača). Osim u samom Preševu, istraživanje je sprovedeno i u 20 sela te opštine, uglavnom onih u KZB. Posebna pažnja je posvećena naseljima u kojima je bilo teških povreda osnovnih ljudskih prava, kao i onima u kojima je bilo iseljavanja stanovništva.

Iako je istraživanje FHP-a bilo prvenstveno usmereno na povredu ljudskih i manjinskih prava u navedenim opštinama, ono je, zbog obilja događaja na ovom području, obuhvatilo i neka pitanja koja su preduslov za ostvarivanje manjinskih prava, kao što su obrazovanje i informisanje na maternjem jeziku, učešće u obavljanju javnih poslova, i druga. U sklopu istraživanja praćeno je i sprovođenje lokalnih izbora 2002. godine.

Stanje u obrazovanju Albanaca na maternjem jeziku tokom protekle decenije bilo je slično stanju u obrazovanju drugih nacionalnih manjina u Srbiji. Fond je zaključio da etnocentristički školski programi, uvredljivi sadržaji udžbenika i potpuni centralizam u odlučivanju još uvek otežavaju adekvatno obrazovanje na albanskom jeziku. Dodatni problem predstavlja i to što je u toku oružanih sukoba veliki broj škola u kojima se odvija nastava na albanskom jeziku bio oštećen, a

² Svi podaci, izjave i zaključci u ovom izveštaju, kada nisu posebno obeleženi, rezultat su istraživanja FHP.

neke je, i posle završetka sukoba, vojska koristila za svoje potrebe. Priznavanje diploma stečenih na Kosovu pre 1999. godine počelo je tokom 2001. godine na osnovu mišljenja Ministarstva prosvete.

Mediji i kulturni život Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi su do 2001. godine bili potpuno prepušteni privatnoj inicijativi. Posle otvaranja Radio Preševa i potpisivanja Sporazuma o osnovnim principima za reorganizaciju medija, čiji je osnivač opština Bujanovac, stvoreni su uslovi za adekvatno javno informisanje Albanaca na maternjem jeziku.

Učešće Albanaca u vršenju javnih poslova do sada nije bilo odgovarajuće ni u jednoj od tri opštine. U opštini Preševo, albanske partije su uvek bile u prilici da formiraju lokalnu vlast, ali je primenjivan princip „pozitivne diskriminacije“ prema lokalnim Srbima i Romima, koji su manjina u opštini. U opštinama Bujanovac (preko 60% Albanaca) i Medveđa (oko 30% Albanaca) partije Albanaca nisu učestvovala u vlasti, a broj Albanaca u lokalnim organima uprave je bio minimalan. I u toku leta 2002. oni su i dalje bili zaposleni samo u neophodnim slučajevima (matičar, prevodilac, službenici u mesnim kancelarijama u albanskim selima). I u organima republičke uprave, sudovima, tužilaštvima i policiji, Albanci nisu adekvatno zastupljeni. Na rukovodećim mestima najčešće su Srbi.

Lokalni izbori 2002. godine, organizovani uz pomoć OEBS-a, do sada su najznačajniji korak ka uključivanju Albanaca u javni i politički život. Promena izbornog sistema i izborni rezultati treba da omogućе predstavnicima Albanaca u sve tri opštine da učestvuju i utiču na ostvarivanje kolektivnih prava albanske nacionalne zajednice (uvođenje albanskog jezika kao službenog jezika u Bujanovcu i Medveđi, povećanje broja zaposlenih Albanaca u organima lokalne samouprave, mogućnost da se utiče na odluke o infrastrukturnim objektima i sl).

1. Stanovništvo

FHP nije mogao da dođe do preciznih podataka o sadašnjem broju i etničkoj strukturi stanovništva, pa je stoga bio upućen na posredne zaključke.

1.1 Popis iz 1981. godine

Popis stanovništva koji je Savezni zavod za statistiku sproveo na području cele bivše Jugoslavije 1981. godine, poslednji je koji je pružio precizne podatke o broju stanovnika u Srbiji. Prema tom popisu, u opštini Bujanovac živelo je 46.689 stanovnika. Od toga je Albanaca bilo nešto više od 55% (25.848), Srba oko 34% (15.914), a Roma blizu 9% (4.130). U samom gradu Bujanovcu živelo je gotovo podjednak broj Srba, Albanaca i Roma.³ Osim ovog grada, jedino mesto u kome je broj Srba i Albanaca bio isti bilo je selo Oslare. Ostala naselja bila su gotovo monoetnička. Od 59 naselja u opštini, 36 su bila sela sa srpskim stanovništvom. Ni jedno od njih, međutim, nije imalo više od 900 stanovnika, dok je u najvećem albanskom naselju Veliki Trnovac živelo 6.336 stanovnika.⁴

Opština Preševo imala je 33.948 stanovnika. Većina, preko 85% (28.961) bili su Albanci, preko 12,% (4.204) Srbi i preko jednog procenta (433) Romi. Od 35 naselja u ovoj opštini, šest su (među njima i grad Preševo) bila etnički mešovita, ali su u njima Albanci činili većinu od preko 82%. Četiri naselja bila su čisto srpska, a 25 čisto albanska.

Od 17.219 stanovnika opštine Medveđa, Srba i Crnogoraca je bilo oko 65% (11.354), Albanaca oko 32% (5.509) i Roma negde oko pola posto (83). Od 44 naselja u opštini, samo su tri imala preko 1.000 žitelja. Tri četvrtine naselja bila su isključivo naseljena Srbima i Crnogorcima. Grad Medveđa i

³ Srba 3.911, Albanaca 3.728, Roma 3.883

⁴ CD „Popis 1991 – 70. godina popisa“, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1998.

još dva naselja bili su etnički mešoviti, ali sa srpskom većinom. Albanci su činili većinu u osam naselja.

U sve tri opštine Romi su živeli uglavnom u gradovima.

1.2. Procene iz 1991. godine

Opšti popis sproveden 1991. godine bojkotovali su Albanci na Kosovu i u Preševu, Bujanovcu i Medveđi. Procene o broju albanske populacije izvedene su na osnovu popisa iz 1981. godine. Po njima, u opštini Bujanovac bilo je 49.238 stanovnika, od toga oko 30% Srba (14.660), 60% Albanaca (29.588) i nešto ispod devet posto Roma (4.408). Procenjeno je da je u opštini Preševo živelo 38.943 stanovnika, od kojih su oko 90% bili Albanci (34.992), 8% Srbi (3.206), i 1,29% Romi (505). Savezni zavod za statistiku nije objavio procene za opštinu Medveđa, već samo rezultate popisa po kojima je u ovoj opštini bilo 13.368 stanovnika od kojih su 9.205 Srbi i Crnogorci, a 3.832 Albanci.

1.3. Stanovništvo od 1999. do sredine 2001. godine

Zbog oružanih sukoba i straha za bezbednost, albansko stanovništvo iz opština Preševo, Bujanovac i Medveđa je u tri navrata napuštalo svoje kuće. Prvi talas bio je za vreme NATO bombardovanja 1999. godine, kada je sa područja otišla oko trećina Albanaca.⁵ Samo iz opštine Preševo izbeglo je njih oko 20.000.⁶

Veći deo albanskog stanovništva se posle bombardovanja vratio kućama, ali ne svi. Prema izveštajima međunarodnih organizacija, na Kosovu se u septembru 1999. godine nala-

⁵ Podaci Međugencijske misije Ujedinjenih nacija za procenu stanja u južnoj Srbiji (UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia) iz aprila 2001. godine

⁶ Albanians in Preševo, Bujanovac and Medveđa, Riza Halimi, Eurobalkans, No 36, Autumn/Winter '99/2000

zilo 3.227 raseljenih lica iz ove tri opštine.⁷ U Makedoniji je krajem oktobra 1999. godine bilo oko 3.000 izbeglih iz Preševa i Bujanovca.⁸

Drugi talas iseljavanja počeo je 2000. godine. Na početku sukoba između snaga bezbednosti i OVPBM, između februara i juna 2000. godine, oko 900 porodica je napustilo domove.⁹ Intenziviranje sukoba u novembru iste godine dovelo je do iseljavanja oko 10.000 Albanaca. Najviše ih se sklonilo na Kosovo, u opštinu Gnjilane. Raseljavanje je nastavljeno i tokom 2001. godine. Krajem maja, posle trećeg talasa iseljavanja iz Preševa i Bujanovca, na Kosovu je bilo oko 14.000 raseljenih iz ovog područja.¹⁰

Značajan i trajniji povratak albanskog stanovništva, samostalno ili uz pomoć međunarodne zajednice, usledio je tek sredinom 2001. godine. Međunarodne organizacije procenjuju da se u Preševo, Medveđu i Bujanovac posle završetka sukoba vratilo ukupno oko 5.300 Albanaca.¹¹ Predstavnici vladinog Koordinacionog tela navode da je taj broj 8.346.¹² U opštinu Preševo su se do oktobra 2001. godine vratila 1.263 raseljena lica, dok je njih oko 400 još uvek na Kosovu. U sela na krajnjem severu opštine Bujanovac, koji je poznat pod imenom Malesija Bujanovca (sela Zarbince, Pribovce, Ravno Bučje, Su-

7 Report of the High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in Kosovo) UNHCHR, September 7, 1999

8 UN consolidated Inter-Agency Appeal for The South Eastern Europe Humanitarian Operations, UN, November 1999

9 Podaci CARE International, Municipal briefing of Gnjilane/Gjilan, HCIC, June 2000

10 UNHCR Southern Serbia and Kosovo Map, UNHCR, May 2001

11 UN Intreagency progress report and recommendations on the situation in Southern Serbia, OCHA, January 2002, kao i podaci UNHCR o interno raseljenim licima koja su se vratila do novembra 2001.

12 Izjava Novice Zdravkovića, načelnika SUP-a Vranje, „Za godinu 724 napada“, Politika, 18. decembar 2001. godine

harno, Novo selo) od 247 izbeglih porodica, od juna do sredine septembra 2001. godine vratilo se svega 90. U opštini Medveđa je posle iseljavanja ostalo oko 300 Albanaca, ali se posle završetka sukoba vratilo još oko 400.¹³

Tokom 2002. godine nije došlo do masovnih povrataka preostalih Albanaca. Oni uz asistenciju međunarodnih organizacija posećuju kuće, ali se većina ne odlučuje za povratak. Tačan broj interno raseljenih Albanaca, koji se i dalje nalaze na Kosovu, trebalo bi da bude poznat posle objavljivanja rezultata popisa stanovništva u Srbiji, u okviru koga je izvršen i popis interno raseljenih iz ove tri opštine.

1.4. Procena za 2001.godinu.

Prema procenama međunarodnih organizacija, 2001. godine je ukupan broj stanovnika opštine Preševo iznosio oko 46.000, od čega su oko 92% bili Albanci, 7% Srbi i 1% Romi. U Bujanovcu je živelo 49.000 stanovnika (50% Albanaca, 36% Srba i 14% Roma), a opština Medveđa imala je 13.500 stanovnika (67% Srba, 32% Albanaca, 1% Roma).¹⁴

1.5. Popis 2002. godine

Zvanični podaci iz ovog popisa, obavljenog u Srbiji aprila 2002. godine, još uvek nisu objavljeni. Popis je za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa bio značajan i kao preduslov za sačinjavanje biračkih spiskova za lokalne izbore jula 2002. godine. Albanska zajednica je učestvovala u pripremama, ali je učešće Albanaca u popisu bilo neizvesno. Oni su zahtevali da se na Kosovu popišu svi interno raseljeni Albanci iz ovih opština¹⁵, kao i da predstavnici OEBS-a budu zajedno sa po-

¹³ Podaci Odbora za ljudska prava u Bujanovcu i Multietničkog centra u Medveđi, oktobar 2001. godine

¹⁴ UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia, UN, april 2001. godine

¹⁵ Ovaj zahtev je opravdavan popisom interno raseljenih Srba sa Kosova, na teritoriji Srbije, 2001. godine

pisivačima na terenu. Popis je na kraju sproveden na posebnim obrascima, uz učesće timova u kojima su bili po jedan Srbin i Albanac, i uz prisustvo i angažovanje predstavnika OEBS-a, koji su koristili i bazu podataka u Prištini za registraciju interno raseljenih lica.

Jedini zvaničan podatak u vezi sa popisom saopštio je Rasim Ljajić, savezni ministar za nacionalne i etničke zajednice. On je prilikom posete Medveđi rekao da u ovoj opštini ima 11.823 stanovnika, od kojih je približno 30% Albanaca.¹⁶ Posle lokalnih izbora, održanih 28. jula 2002. godine, potpredsednik Vlade Republike Srbije i predsednik vladinog Koordinacionog tela Nebojša Čović izjavio je da „*Albanaca ima definitivno više nego Srba i da ne treba stvarati iluziju da Srba ima više kad ih u stvari nema toliko*“¹⁷. To je prva izjava predstavnika vlasti koja govori o broju srpskog i albanskog stanovništva u Bujanovcu.

2. Povrede ljudskih i manjinskih prava do 2000. godine

Iako je bitnih kršenja ljudskih i manjinskih prava etničkih Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bilo još od 1989. godine, najteže povrede desile su se u vreme NATO bombardovanja 1999. godine.

2.1. Stanje od 1989. do 1999. godine

Odnos srpskih vlasti prema Albancima u tri navedene opštine pogoršan je posle ukidanja autonomije Kosova 1989. godine. Povrede prava na rad i isključivanje Albanaca iz javnog života, naročito iz obrazovnih institucija, karakteristični su za kraj '80-tih i početak '90-tih godina.

¹⁶ „U Medveđi tek počinju veća ulaganja“, Danas, 7. juni 2002.

¹⁷ „Čović: Srbi u Bujanovcu izmanipulisani od strane DSS-a“, B92, 30. jul 2002. godine

2.1.1. Otpuštanje profesora i druga isključivanja s posla 1989. godine

Prva povreda prava na rad i manjinskog prava na obrazovanje na maternjem jeziku bilo je isključenje s posla 11 uglednih profesora Albanaca iz Obrazovnog centra u Preševu 1989. godine, kada je ova ustanova proglašena „*leglom albanskog nacionalizma i iredentizma*“¹⁸. Pored Rize Halimija (Riza Halimi), sadašnjeg predsednika Skupštine opštine Preševo, u grupi izbačenih profesora bili su i Naser Aziri (Naser Aziri), sadašnji predsednik Izvršnog odbora SO Preševo, Behluj Nasufi (Behlul Nasufi), direktor Doma kulture, Nazmi Jašari (Nazmi Jashari), direktor Centra za socijalni rad i Seljadin Avdiu (Selajdin Avdiu) direktor predškolske ustanove u Preševu.

Ramadan Ahmeti (Ramadan Ahmeti) iz Bujanovca, jedan od kandidata prve albanske partije u regionu, Partije za demokratsko delovanje (PDD), posle prvih višestranačkih izbora u Srbiji 1990. godine, izbačen je sa posla zbog toga što je jedan dan odsustvovao sa posla radi učešća u izbornoj kampanji.¹⁹

Imer Imeri (Ymer Ymeri), referent u Sekretarijatu narodne odbrane, poslat je 1. januara 1992. godine na plaćeno odsustvo u trajanju od 24 meseca²⁰ s obrazloženjem da je u novoj sistematizaciji „neraspoređen“. Posle odsustva, prestao mu je radni odnos. Imeri je Koordinacionom telu podneo pritužbu 7. juna 2001. godine, a od Ministarstva odbrane je dobio odgovor da je sa zakašnjenjem podneo žalbu.²¹

¹⁸ „Nova izborna geografija“, intervju sa Rizom Halimijem, Novine vranjske, br. 210

¹⁹ „Nova izborna geografija“, intervju sa Rizom Halimijem, Novine vranjske, broj 210

²⁰ Rešenje Ministarstva odbrane Republike Srbije broj 118-1257 od 1. januara 1992. godine

²¹ Dokumentacija FHP-a

2.1.2. Povrede slobode štampe i suđenja

Zbog rasturanja časopisa na albanskom jeziku „Jehona“, 1994. godine kažnjen je glavni i odgovorni urednik ovog lista Sevdailj Hiseni (Sevdail Hyseni).²² Rešenje opštinskog sudije za prekršaje kasnije je ukinuto, ali je 23. februara iste godine, Centar resora državne bezbednosti iz Vranja podneo krivičnu prijavu protiv Hisenija zbog objavljivanja pesme „Sa šajkačom u Evropi“ i istovremeno zabranio zbirku pesama „Kad ti se sreća nasmeši“, u kojoj je ova pesma objavljena. Posle dve godine okružno javno tužilaštvo je podiglo optužnicu zbog krivičnog dela „izlaganje poruzi naroda i narodnosti Jugoslavije“.²³ Šesnaest svedoka, Albanaca, dva puta je kažnjavano zbog nedolaska na pretrese. Slučaj je okončan posle šest godina, zbog nastupanja zastarelosti.²⁴

Opštinsko javno tužilaštvo u Preševu je 7. avgusta 1998. godine podiglo optužnicu protiv Rize Halimija zbog „ometanja službenog lica u obavljanju poslova javne bezbednosti...“. Rečeno je da je Halimi „ometao ovlašćeno službeno lice OUP-a u Preševu ... u održavanju javnog reda i mira, narušenog održavanjem neprijavljenog javnog skupa građana albanske nacionalnosti, tako što se verbalno obratio ... rečima 'Ko si ti, šta tražiš ovde?'... (i) fizički ga omeo uhvativši ga za rukav uniforme i to iznad lakta desne ruke, govoreći mu pritom 'Nemoj da ideš'.²⁵ Presudom od 29. marta 2000. godine, Halimi je oglašen krivim i osuđen na tri meseca, us-

²² Rešenje opštinskog sudije za prekršaje u Bujanovcu, br. 1316/94 kaznu formuliše time što je Hiseni „kao glavni i odgovorni urednik Časopisa 'Jehona' dopustio da se tokom 1992. i 1993. godine unese 7 brojeva ovog časopisa u tiražu od 2.000-3.000 primeraka i isti rasturaju na području opštine Bujanovac, bez dozvole nadležnog organa“.

²³ Optužni predlog Opštinskog javnog tužilaštva u Bujanovcu br. 9/96

²⁴ Rešenje Opštinskog suda u Bujanovcu br. 11/98

²⁵ Optužni predlog K br. 98/98 od 7. avgusta 1998. godine, Okružno javno tužilaštvo u Preševu

lovno na godinu dana.²⁶ Postupak po žalbi okončan je potvrđivanjem prvostepene presude.

2.1.3. Smanjivanje lokalne samouprave

Diskriminacija albanske etničke zajednice u javnom i političkom životu bila je prisutna u celom periodu. Novi zakoni, doneti za celu teritoriju Republike Srbije, pojačavali su centralizaciju i smanjivali nadležnosti lokalne samouprave. Ovo se posebno odrazilo na opštinu Preševo, gde su albanske partije na svim lokalnim izborima dobijale dovoljno mandata da formiraju lokalnu vlast, ali u praksi nisu mogle bitnije da utiču na svakodnevni život. U opštinama Bujanovac i Medveđa albanske partije nisu učestovale u izvršnoj vlasti, izuzev kratkog perioda 1992. i 1993. godine.

2.2. Povrede ljudskih prava u 1999. godini

Najviše indicija o kršenjima ljudskih prava, FHP je sakupio za 1999. godinu, a naročito za period NATO intervencije. Počinioci su u najvećem broju slučajeva bili pripadnici paravojnih formacija, VJ i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP).

Prema izveštaju SO Preševo, za vreme ratnog stanja, pod nerazjašnjenim okolnostima na teritoriji ove opštine ubijeno je 11 Albanaca.²⁷ Od toga je njih šestoro bilo iz ove opštine, troje iz opštine Gnjilane (Kosovo) i dvoje iz susedne opštine Bujanovac). Građani opštine Preševo su samo za vreme ratnog stanja opštini dali 243 izjave u vezi sa kršenjima ljudskih prava, uključujući i pravo na imovinu. Materijalna šteta je procenjena na preko 12 miliona nemačkih maraka (oko 6 miliona eura).²⁸

²⁶ Presuda K. br. 142/98 od 29. marta 2000. godine, Opštinski sud u Preševu

²⁷ Izveštaj SO Preševo o visini ratne štete, 2000. godine

²⁸ Isto

2.2.1. Ubistvo Dritona Arifija

Driton Arifi (Driton Arifi) (1959) iz sela Ranatovce u opštini Preševo, 4. aprila 1999. godine krenuo je po stoku koja je bila u drugoj mahali u njegovom selu. Pripadnici paravojnih formacija koji su došli iz sela Mučibabe, presreli su ga i pucali u njega, pogodivši ga u nogu, stomak i grudi. Meštanima je bilo zabranjeno da pruže pomoć teško povređenom Dritonu. Usled povreda on je izdahnuo istog dana oko 19.30 časova. Prema izjavi njegovog oca²⁹, lekari u Vranju koji su izvršili obdukciju rekli su da bi Driton Arifi preživeo da mu je blagovremeno ukazana medicinska pomoć.

2.2.2. Ubistvo Nedžatija Arifija

Ruždi Arifi (Ruzhdi Arifi) (1968) iz sela Buhić u opštini Preševo, u svedočenju³⁰ povodom ubistva svog brata, Nedžatija Arifija (Nexhati Arifi) iz istog sela, izjavio je:

„Dana 18. aprila 1999. godine u naše selo došla je grupa od 40 ljudi, uglavnom vojnika, mada je među njima bilo i naoružanih civila. Moj brat je tada bio kod svoje kuće i od tada mu se gubi svaki trag. Posle 9 dana, 27. aprila, nekoliko meštana iz sela Karadaka i ja, u pratnji štaba civilne zaštite iz Preševa, krenuli smo da obiđemo naše domove. Kada smo stigli do mesta zvanog Šehovske livade, zaustavila nas je patrola Vojske Jugoslavije. Pitali su nas gde idemo. Kada smo odgovorili da idemo da obiđemo naša sela, oni nam to nisu dozvolili rekavši da će nas ubiti „kao onog u selu Buhić“ (verovatno misleći na mog brata Nedžata).

Prvi put sam otišao u selo dva meseca kasnije, 2. jula 1999. godine. Tražili smo grob mog brata. Na mestu zvanom Stan našli sam grob u seoskoj njivi, ali u grobu nije bilo ničega.

²⁹ Izjava Dželjadina Arifija upućena Skupštini opštine Preševo, 8. aprila 1999. godine

³⁰ Izjava Ruždija Arifija upućena Skupštini opštine Preševo, 9. jul 1999. godine

Kada smo pretražili okolinu, našli smo raznete ljudske kosti, verovatno od pasa lualica. Zajedno sa kostima našli smo sat, jelek, jaknu, pantalone i cipele. Prema tome sam zaključio da je u pitanju moj brat. Na osnovu odeće videlo se da je pogođen vatrenim oružjem od pozadi i to nekoliko puta. Toga dana sam video da su kuća i radionica moga brata (bio je TV-serviser) zapaljeni. Istog dana smo njegove posmrtno ostatke preneli na seosko groblje.“

2.2.3. Mučenje Hisnija Ademija i Ćerima Halimija

Hisni Ademi (Hysni Ademi) i Ćerim Halimi (Querim Halimi) iz sela Mađere, opština Preševo, pretučeni su, prema vlastitoj izjavi 7. maja 1999. godine od strane petorice pripadnika VJ. Posle maltretiranja u svom selu, oni su odvedeni u selo Mučibabe. Tamo ih je preuzela druga patrola koja ih je takođe tukla. Ademi i Halimi su zatim sprovedeni u selo Pasjane, a potom do naselja Varoš u Gnjilanu (Kosovo). Tamo su zatvoreni u podrum privatne kuće i tu zadržani 12 dana. Ademi je u svojoj izjavi rekao da je on, kao i svi drugi pritvorenici, bio svakodnevno fizički maltretiran i batinan.³¹

“Mladiću koji je imao samo 18 godina, bušili su uši nožem, drugom su u nekoliko navrata pokušavali da izvade oči. Video sam kako su jednom na laktovima urezali inicijale A.H.”

Ademi i Halimi su sa vezanim očima dovedeni do klanice na izlazu iz Gnjilana i tu su oslobođeni.

2.2.4. Slučaj starice Arife Avdiu

Porodica Avdiu iz sela Buštranje (Bushtranë) u opštini Preševo je, kao i mnogi Albanci, u proleće 1999. napustila selo i otišla u Kumanovo (Makedonija). Starica Arife Avdiu (Arife Avdiu) (1932) je ostala kod kuće. Istraživačima Fonda za humanitarno pravo ona je kasnije izjavila:

³¹ Izjava Husnija Ademija upućena opštini Preševo, 31. maja 1999. godine

„Bio je 31. maj, noć, negde oko 22 sata. Nije bilo struje i ja sam legla da spavam. Čula sam glasove ispred kuće i ustala sam. Napolju sam videla nekoliko vojnika. U tom trenutku jedan od njih je ušao u sobu. Tražio je kafu i šećer, a zatim pare i druge vrednosti, a kada sam rekla da nemam, on je počeo da me šutira čizmom u glavu. Pala sam sa kreveta na pod, a on je izvadio nož i počeo da me kolje. Zatim me je bacio na zemlju misleći da sam mrtva. Sećam se da je bio još neko vreme tu, pretražujući kuću.“

Po vlastitom svedočenju, Arife Avdiu je puzeći uspela da dođe do kućnog praga. Spasao ju je prvi komšija, Zoran Atanasijević, inače pripadnik MUP-a. On je staricu odvezao do Preševa, suprotstavljajući se usput rezervistima VJ na putu, koji nisu hteli da mu dozvole da prođe i čak su ispalili rafal iznad njegovih kola. Arife je lečena u bolnici u Nišu. Zbog nanetih povreda, Arife danas sa teškoćom uzima hranu i ne vidi na oba oka. Počinilac do ovog izveštaja nije pronađen, a FHP nema podataka da je istraga pokrenuta ni protiv lica koja su sprečavala Zorana Atanasijevića da staricu odveze u Preševo.

2.2.5. Ubistvo dva člana porodice Fejzuli

U dvorište Metuša Fejzulija (Metushë Fejzuli) iz sela Gospođince (Gospogjincë) u opštini Preševo, 19. juna 1999. godine došlo je 18 pripadnika VJ, među kojima je bila i jedna ženska osoba. Metuš Fejzuli je o ovom događaju dao sledeći iskaz³²:

“Moju suprugu, kći i mene su izveli u dvorište, a moj sin Ćania i bratanac Ibrahim, koji su spavali u drugoj sobi, naterani su da se obuku i takođe izađu napolje. Dok smo bili oboreni na zemlji, tukli su nas skoro jedan sat. Zatim su nas odveli u dvorište mog brata Rahima, u kome je takođe bila vojska. Njegovu suprugu su izveli u dvorište sa nama, a njega su tukli u kući. Zatim su ga u nesvesnom stanju izneli u dvorište, gde

³² Izjava Metuša Fejzulija upućena opštini Preševo, 13. jula 1999. godine

se batinanje nastavilo. Posle pola sata, počeli su da ispituju Ibrahima zašto je on došao u selo, a zatim su ga tri vojnika odvela u pravcu potoka, navodno 'da ga nešto pitaju'. Ostale su vratili u moje dvorište. Čuli su se pucnji iz pravca u kom su odveli Ibrahima. Kada su se vojnici vratili, doneli su Ibrahimovu ličnu kartu i pitali me 'ko mi je on'. Rekao sam im da mi je to bratanac i pitao ih šta su mu učinili. Oni su mi odgovorili da je Ibrahim pobjegao.

Zatim su nas uveli u kuću i onesvećenog Rahima su stavili u jednu, a nas u drugu sobu. Naredili su da im žene spremaju hranu. Kada su ručali, većina njih je otišla u pravcu sela Bukovac, dok su sa nama ostala dva vojnika i žena koja je bila sa njima. Ona nam je rekla da je Rahim umro. Vojnici su se vratili oko 15.00 časova. Tada su mene i mog sina izveli u dvorište i počeli da nas maltretiraju. Govorili su nam da su nas izveli da nas streljaju, repetirali su pištolje, uperili su automate u nas. Ja sam od svega toga izgubio svest. Kada sam došao k sebi, naredili su nam da krenemo u pravcu Preševa, govoreći nam da nas tamo čeka Arkan. Kada smo se udaljili oko 300 metara, počeli su da pucaju za nama, ali srećom niko nije pogođen.

Ceo slučaj smo prijavili štabu civilne zaštite u Preševu, a lekari koji su nam pružili pomoć su slučaj prijavili policiji. Iako sam nekoliko puta intervenisao, policija nije izašla da izvrši uviđaj, niti da pokuša da pronađe mog bratanca Ibrahima. Pošto oni nisu intervenisali, osmoro meštana je otišlo da uzme telo pokojnog Rahima. Rahimovo telo je imalo rane na grudima, glavi i leđima. Posle potrage za Ibrahimom, našli smo njegovo telo na livadi u delu sela koje se zove Arnica. Na njegovom telu su bile 4 prostrelne rane. Na glavi i grudima su se nalazile veće otvorene rane. Sve ove rane su konstatovane i od strane lekara koji su konstatovali smrt oba pokojnika.”

2.2.6. Ubistvo Fetaha Fetahua

FHP ima indicije da su kršenja ljudskih prava pripadnika albanske etničke zajednice nastavljena i po okončanju ratnog stanja. Dana 31. jula 1999. godine pod nerazjašnjenim okolnostima ubijen je taksista Fetah Fetahu (Fetah Fetahu) iz

Bujanovca. Odbor za ljudska prava iz Bujanovca navodi da je Fetahu toga dana, svojim taksi vozilom, povezao dvojicu srpskih izbeglica sa Kosova. Oni su prošli policijski kontrolni punkt u selu Končulj i nastavili ka Gnjilanu. Telo Fetahua je nađeno u blizini mesta zvanog Eminove česme i na njemu su ustanovljene tri prostrelne rane. Njegov automobil pronađen je 150 m dalje.³³

2.2.7. Postupanje VJ sa Albancima u vreme ratnog stanja 1999. godine

Tokom ratnog stanja, a naročito tokom aprila 1999. godine, vojska i policija su u nekoliko navrata pretresali kuće i maltretirali meštane sela u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa. Prema Izveštaju o diskriminaciji Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, koji je 2000. godine štampao Odbor za ljudska prava Bujanovac, VJ je 31. marta tenkovima opkolila selo Veliki Trnovac. Vojne starešine su od seljana tražile da u roku od dva sata predaju „*NATO komandose, teroriste OVK-a i drogu*“. Prema istom izvoru, kuće u selu su ponovo bile pretresane dan kasnije, a 23. aprila su meštani ovog sela okupljeni i više sati držani na kiši. Sličan incident se desio 12. aprila u selima Breznica i Muhovac, gde je posle pretresa kuća, 45 meštana odvedeno u Bujanovac. Tamo su bili zadržani nekoliko časova, uz maltretiranje i pretnje fizičkom likvidacijom.

Isti izvor navodi da su grupe vojnika i policajaca i krajem 1999. godine, u razmaku od nekoliko nedelja, više puta maltretirale Albance iz opštine Bujanovac.

Prema pisanju štampe, prilikom pretresa kuće Imera Miftarija (Imer Miftari) u Novom Selu, pripadnici VJ su vlasniku oduzeli 83.615 nemačkih maraka (oko 41 hiljada eura) s obrazloženjem da nema potvrdu o poreklu deviza. O oduzimanju novca nije izdata priznanica. Novac je 12. maja 2001. godine vraćen Imerovom bratu.³⁴ Odbor za ljudska prava u

³³ Izveštaj istražnog sudije o uvidaju

³⁴ „VJ vratila Albancu 83.615 DM“, Blic, 12. maj 2001. godine

Bujanovcu izveštava da je, osim u ovom slučaju, novac vraćen u još jednom slučaju. Reč je o 72 hiljade nemačkih maraka (oko 36 hiljada eura) oduzetih 1987/88. godine od Islamske verske zajednice.

3. Vreme sukoba: 2000. godina i prva polovina 2001. godine

Tokom 2000. i prve polovine 2001. godine područje opština Preševo, Bujanovac i Medveđa bilo je poprište oružanih sukoba vojske i policije s jedne strane, i pripadnika OVPMB s druge strane. OVPMB je sačinjavalo lokalno albansko stanovništvo iz sve tri opštine i njeni pripadnici su bili uglavnom mlađi Albanci. S obzirom na postojanje Kopnene zone bezbednosti, u kojoj su srpske snage mogle ulaziti samo sa lakim naoružanjem, OVPMB je delovala uglavnom u delu zone koji se prostire u ove tri opštine. Vremenom, OVPMB je uspela da uspostavi kontrolu nad selima koja se nalaze u Kopnenoj zoni. Takvo stanje se zadržalo do kraja konflikta.

Pripadnici OVPMB prvi put su se pojavili u javnosti na saharani ubijene braće Šaćipi (Saqipi) u selu Dobrosin, u opštini Bujanovac, krajem januara 2000. godine. Sukobi su se tokom godine sve više pojačavali, a posebno su bili intenzivirani posle povlačenja policije sa kontrolnih punktova u selima Lučane, Končulj i Veliki Trnovac 27. novembra 2000. godine.

Prema zvaničnim podacima MUP-a Srbije³⁵, od 10. juna 1999. godine do 31. avgusta 2001. godine, samo na području KZB prema Kosovu, ubijeno je 10 civila. Od toga su petoro bili Srbi, četvoro Albanci, a jedan pripadnik „ostalih nacionalnosti“. U istom periodu je povređeno 25 civila (petnaest Srba, osmoro Albanaca i dva pripadnika Misije UN). Nestalo je 43 građana (40 Srba i tri Albanca). MUP navodi da je od otetih građana, dvoje ubijeno, jedan je uspeo da pobjegne, 36 je pušteno na slobodu, dok se sudbina njih četvoro ne zna.

³⁵ Vebsajt MUP-a Srbije

MUP je izjavio da su ubijena 24 pripadnika MUP-a i VJ, da ih je 78 povređeno, i da su dvojica oteta.

Predstavnici Koordinacionog tela savezne i republičke vlade govore o 724 oružana napada i provokacije od strane OVPMB u periodu od 16. decembra 2000. godine do 16. decembra 2001. godine. Prema ovom izvoru, u istom periodu ubijeno je 19 lica (sedam policajaca, šest vojnika i šestoro građana), povređeno je 49 (21 policajac, 16 vojnika i 12 građana), a oteto 28 lica. Svi oteti su kasnije oslobođeni.³⁶

Prema podacima oficira MUP-a Srbije, četvero otetih čija je sudbina nepoznata su Srbi: Vlada Miletić (81) i Persa Miletić (56) iz Malog Trnovca, Goran Stanković (19) iz Rakovca i Zoran Tomić (26) iz Lopardnica.³⁷ Goran Stanković i Zorana Tomić su 14. avgusta 2000. godine oteti, ali ne u posmatranom regionu nego na Kosovu.

Odbor za ljudska prava u Bujanovcu³⁸ ima podatke da je tokom 2000. godine u sukobima poginulo devet pripadnika OVPMB, da je ubijeno 11 Albanaca, a oteto petoro građana (dvoje Albanaca i troje Srba). Oko 150 Albanaca je ovom Odboru dalo svoje iskaze o zlostavljanju od strane policije i vojske.

FHP je konstatovao da je u ovom periodu došlo do ozbiljnih kršenja ljudskih prava. To je, kao i same borbe, stvorilo osećanje straha i nesigurnosti kod sve tri etničke zajednice, koje je još prisutno. Fond zato smatra da je za normalizaciju stanja i vraćanje međusobnog poverenja, neophodno da državni organi u Srbiji sprovedu nepristrasnu istragu svih slučajeva kršenja ljudskih prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi u prošlosti. I sudski organi, smatra Fond, moraju da

³⁶ Izjava načelnika MUP-a za Pčinjski okrug Novice Zdravkovića, „Za godinu 724 napada“, Politika, 18. decembar 2001. godine

³⁷ Izjava Novice Zdravkovića u tekstu „Šerifi iz preševske doline“, Danas, 13. januar 2001. godine

³⁸ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

pruže efikasnu zaštitu žrtvama torture, diskriminacije, kao i zaštitu prilikom povreda prava na imovinu.

3.1. Nerasvetljeni zločini koji opterećuju

Fond je sakupio sledeće podatke za više nerasvetljenih ubistava i otmica iz ovog perioda.

3.1.1. Ubistvo direktora osnovne škole u Muhovcu

Direktor Osnovne škole „Mideni“ u Muhovcu, Ćemalj Mustafa (Qemal Mustafa) (1947), ubijen je na putu Đorđevac-Muhovac u opštini Bujanovac 17. januara 2000. godine oko 7 sati ujutru. Ćemalj je bio potpredsednik SPS za Bujanovac. Prema izvorima Pres centra u Bujanovcu, on je poginuo u terorističkom napadu.³⁹ U saopštenju MUP-a stoji da su Mustafu ubili „albanski teroristi“ i da je na njegovom telu pronađeno 48 prostrelnih rana.⁴⁰ Počinioci nisu pronađeni.

3.1.2. Ubistvo braće Šaćipi

Braća Šaip (Shaip) (1968) i Iza (Isa) (1964) Šaćipi (Saqipi) ubijeni su na izlazu iz sela Dobrosin u opštini Bujanovac 26. januara 2000. godine. Njihov otac, Šaćip Šaćipi (Saqip Saqipi) istraživaču FHP-a događaj opisuje ovako:

„Bio je veliki sneg toga dana. Zajedno sa sinovima krenuo sam tog dana u šumu po drva. S obzirom da radim u šumskom gazdinstvu, razdvojili smo se na izlasku iz sela. Oni su produžili pravo na traktoru, putem koji vodi ka selu Lučane. Na nogama su imali čizme i sa sobom motornu testeru. Ja sam otišao na desnu stranu. Posle nekog vremena, čuo sam pucanj iz pravca granice sa Kosovom, a malo kasnije i pucnjavu koja je dolazila iz pravca gde su Isa i Šaip rekli da idu. Krenuo sam u tom pravcu, ali sam u jednom trenutku

³⁹ Spisak građana poginulih u terorističkim napadima, Press centar Bujanovac, 27. jul 2001. godine

⁴⁰ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

video 7-8 policajaca koji idu iz tog pravca. To me je uplašilo, pa sam neopaženo, da me ne bi primetili, otišao kući koja je na ulazu u selo. Pozvao sam prvo predsednika SO Bujanovac, g. Stojanču Arsića, sa kojim sam u dobrim odnosima. Rekao sam mu šta sam čuo i video, i da su moji sinovi tamo, i da se plašim za njih. Zatim sam pozvao i SUP u Bujanovcu. Dežurni, koji mi se javio, kada je čuo o čemu se radi, rekao je: 'I treba sve da vas pobiju'."

Tela svojih sinova s velikim brojem prostrelnih rana, Šaćip je našao prebačena preko traktorske rude u šumi pored puta Lučane-Dobrosin. Gume na traktoru su bile probušene. Adem Rašiti (Adem Rashiti), predsednik Mesne zajednice Dobrosin, rekao je da su policajci toga dana razgovarali sa njim o dugovanjima za struju i tražili da svi stanovnici izmire dug. Kada se začuo pucanj iz pravca Kosova, policajci su krenuli natrag ka Bujanovcu.

Prema podacima Koordinacionog tela, braća Šaćipi su „građani koji su stradali u terorističkim napadima“ 26. januara 2000. godine:

„26.1.2000. godine oko 13.15 časova u selu Dobrosin, opština Bujanovac, albanski teroristi izvršili su napad puškomitraljezi-
ma, snajperima i drugim automatskim oružjem na patrolu policije. Policajac Žarko Guberinić (1969) je lakše povređen.“⁴¹

Na sahrani ubijene braće, održanoj četiri dana kasnije, prvi put su se javno pojavili pripadnici Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca.

FHP smatra da je, s obzirom na to da se iz saopštenja Koordinacionog tela može zaključiti da je poznato koja je patrola policije 26. januara bila u rejonu Dobrosina, potrebno okončati istragu povodom ovog slučaja i počinioce kazniti.

⁴¹ Zvaničan izveštaj MUP-a o događajima u rejonu sela Dobrosin 26. januara 2000. godine

3.1.3. Otmica i nestanak Nebija Nuhiua

Vlasnik benzinske pumpe „Neza petrol“ u Preševu Nebi Nuhiu (Nebi Nuhiu) kidnapovan je 2. februara 2000. godine. Dva sata nakon otmice, poslednji put se javio porodici. Od tada se o njemu ništa ne zna. Otmičari su u više navrata kontaktirali sa porodicom i tražili novac. Sa njima je razgovarala kćerka Flora Nuhiu (Flora Nuhiu) (1977), koja je sve razgovore snimila na audio traku. Evo njenog iskaza, datog FHP-u:

„Oko 14 časova na našoj pumpi su se parkirala dvojica kola - beli mercedes vranjske registracije i audi oker boje. Iz njega su izašla četiri mladića. Svi su pričali srpski, bili su stari između 20 i 30 godina, korpulentnije građe. Jedan od njih, koji je bio podšišan sasvim kratko, rekao je da su oni iz Crne Gore i pitao gde je Nebi. Pošto naš otac nije bio tu, rekao je da će doći kasnije pošto im trebaju gume za kola. Drugi je pričao sa našim rođakom koji radi na pumpi, koji im je kasnije odneo traženi novac, a tu je bio i moj mlađi brat. Oni su zatim otišli u pravcu Preševa.

Oko 17 časova oni su se vratili. Moj otac je tada bio tu i oni su tražili od njega gume za kola. Kada im je on pokazao, upitali su ga da li ima samo te koje su izložene, a kada je on rekao da ih ima još u podrumu, oni su zadržali da ih pogledaju. Jedan od četvorice je ostao ispred vrata, a ostala trojica su sa mojim ocem sišla u podrum. Posle nekoliko minuta oni su se vratili i sa mojim ocem krenuli ka kolima. Moj otac je ćutao, a kada je seo u kola, jednu nogu je ostavio napolju, ne dozvolivši da se zatvore vrata.

Jedan od otmičara je viknuo: 'Idemo do SUP-a u Bujanovcu, vratićemo ga'. Na ove reči je moj otac ćutke odmahnuo glavom. Oba vozila su otišla u pravcu Bujanovca. To je bio poslednji put da smo ga videli.“

Porodica je slučaj prijavila policiji. Pola časa posle kidnapovanja, otmičari su tražili od porodice Nuhiu da u najkraćem roku dostavi 110.000 nemačkih maraka (oko 55 hiljada eura), preteći da će u protivnom ubiti Nebija. Porodica je uspela da

sakupi 75.000 nemačkih maraka (oko 32 hiljade eura). Otmičari su tražili da jedan radnik sa pumpe sa novcem krene prema Vranju, uz napomenu da će naknadno javiti gde treba da se izvrši primopredaja.

„Krenuo sam kolima prema uputstvima koje je Flora dobijala. Sa sobom sam poneo mobilni i novac. Vozio sam jako sporo i primetio sam inspektore SUP-a Preševo koji su me sve vreme pratili. Negde posle Bujanovca zaustavila me je saobraćajna policija, pretpostavljam zato što sam vozio jako sporo. Inspektori iz kola iza mene su izašli i rekli im da me puste. Posle toga, više me niko nije pratio. Ispred Vladičinog Hana, Flora mi je javila da stanem, jer su otmičari tako zahtevali. U tom trenutku video sam čoveka, jednog od otmičara, koji je izašao na put. Zaustavio sam kola, a on je uzeo novac i mobilni telefon i naredio mi da se odmah vratim natrag.“⁴²

Kada su davali instrukcije, kidnaperi su pitali zašto je policija pratila vozilo. Dva časa posle otmice, Nebi Nuhiu se poslednji put javio porodici. Rekao je da je dobro, da se nalazi u motelu Predejane i da će autostopom doći kući. Međutim, nije došao.

Dva dana kasnije, u večernjim satima, porodicu Nuhiu su posetili inspektori SUP-a Vranje Voja i Vujica N. i uveravali je da će slučaj biti rešen za nekoliko dana. Tvrdili su da su oni jedini koji mogu da pomognu i tražili da se povodom otmice ne kontaktira ni sa kim drugim. Svaki put kada bi im se neko iz porodice Nuhiu javio, pomenuti inspektori su odgovarali da je potrebno da se strpe još neko vreme.

Nedelju dana kasnije, otmičari su se javili poslednji put i tražili dodatnih 100.000 nemačkih maraka (oko 50 hiljada eura). Kada je porodica tražila da čuje Nebija, otmičar je rekao da to nije moguće, jer se on nalazi u Crnoj Gori.

⁴² Intervju Musliu Aziza istraživau FHP-a

Porodica kidnapovanog Nebija Nuhiua se u više navrata obraćala SUP-u i šefu Koordinacionog tela u Bujanovcu, ali bez rezultata. Posle obraćanja Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, MUP Srbije je 19. februara 2001. godine porodici Nuhiu uputio dopis u kome stoji „*da je na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja utvrđeno da su pripadnici policije protiv NN izvršioca krivičnog dela otmice iz člana 64 KZ RS podneli krivičnu prijavu koja je dostavljena Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju*“. U izveštaju poslatom uz ovaj dopis navodi se da „*pripadnici SUP-a u Vranju i dalje preduzimaju intenzivne operativno-taktičke mere i radnje u cilju pronalaska Nebija Nuhiua i izvršilaca ovog krivičnog dela*“.⁴³

Jedan od inspektora SUP-a Vranje, koji je dolazio kod porodice Nuhiu, Vojislav Stanković, uhapšen je u aprilu 2001. godine i određen mu je pritvor od 30 dana zbog osnovane sumnje da je zlouporebio položaj „*tako što je u više navrata protivpravno prisvojio novac u dosad utvrđenom iznosu većem od 1.700.000 dinara, a na štetu Nuhiua ... Zdravković je rekao da u toku naredne nedelje treba očekivati nove smene i hapšenja u policiji u Vranju*“.⁴⁴ Prema saznanjima Odbora za ljudska prava, Stanković je pušten iz pritvora, a postupak nije pokrenut.

Zbog krivičnog dela prevare, 11. maja 2001. godine uhapšeni su pomoćnik komandira SUP-a Jagodina Ranko Denić i Branislav Nikolić iz Kruševca, dok je treći saučesnik Slaviša Zdravković, takođe radnik MUP-a, u bekstvu. „*Oni su porodicu Nuhiu doveli u zabludu, lažno obećavši da će otetog Nebija pronaći i vratiti porodici uz nadoknadu od 160.000 nemačkih maraka*.“ Uhapšeni nisu povezani sa otmicom Nebija Nuhiua.

⁴³ Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke Nuhiu Flore iz Preševa, MUP Srbije, 19. februar 2001. godine

⁴⁴ „Vandalsko ponašanje policije više ne može da se toleriše“, izjava Novice Zdravkovića, načelnika policije za Pčinjski okrug, Danas, 28. april 2001. godine

Predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović izjavio je da je jedan od ključnih učesnika ove otmice nedostupan jugoslovenskim vlastima i da se nalazi u Nemačkoj.⁴⁵ Čović je, posle okupljanja nekoliko hiljada građana Preševa na drugu godišnjicu nestanka Nebija Nuhiua, ponovo obećao rasvetljavanje ove otmice.

3.1.4. Ubistvo Ejupa Asanija

Ejup Asani (Ejup Hasani) (1944), iz sela Letovica u opštini Bujanovac, ubijen je iz vatrenog oružja 12. februara 2000. godine. Prema izveštaju Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu, njega su ubili maskirani napadači, koji su ga izveli iz kuće i oko 200 m dalje pucali u njega. Pres centar u Bujanovcu⁴⁶ je objavio da je Asani poginuo u terorističkom napadu (ime je navedeno kao Ejupu Asanović).

3.1.5. Oružani incident u Končulju

Odbor za ljudska prava iz Bujanovca beleži da su albanski civil Fatmir Ibiši (Fatmir Ibishi) i policajac Slaviša Dimitrijević poginuli u teškom oružanom incidentu koji se desio 26. februara 2000. godine u šumi pored puta Lučane-Dobrosin, na ulazu u selo Končulj na magistralnom putu Bujanovac-Gnjilane. Za razliku od toga, MUP je saopštio da su „*albanski ekstremisti postavili nekoliko zaseda i izvršili oružani napad na četiri policajca koji su se nalazili u službenom vozilu. Tom prilikom poginuo je policajac Slaviša Dimitrijević (1968) i Dragan Filipović (1965). Druga dva policajca su teže, odnosno lakše povređena.*“⁴⁷ MUP nije rekao ništa o poginulom Albancu.

⁴⁵ Izjava Nebojše Čovića pred poslanicima Skupštine opštine Preševo, 14. novembar 2001.

⁴⁶ Spisak poginulih građana u terorističkim napadima, Press centar Bujanovac, 27. jul 2001. godine

⁴⁷ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

3.1.6. Ubistva Bahrija Musliua i Destana Adiljija

Bahri Musliu (Bahri Musliu) (1961), iz Vrabana, pronađen je mrtav 13. marta 2000. godine u blizini srpskog sela Levosoje u opštini Bujanovac.⁴⁸ MUP je povodom ubistva saopštio da je „*pronađen leš Musli Barija koga su ubili albanski teroristi vatrenim oružjem u blizini sela Levosoja*“.⁴⁹

Destan Adilji (Destan Adili) (1964), iz Velikog Trnovca, pronađen je mrtav 13. aprila 2000. godine na putu Veliki Trnovac-Breznice. Porodica kaže da se vraćao sa puta (bavio se trgovinom). Pošto je porodica zahtevala da se sprovede istraga, Okružno javno tužilaštvo u Vranju je izvestilo porodicu Adilji „*da je posle prikupljenih potrebnih informacija donelo odluku da ne pokreće krivični postupak*“. Porodica je istovremeno obaveštena o mogućnosti „*pokretanja postupka protiv poznatog počinioca krivičnog dela ubistva*“.

3.1.7. Nestanak jedinih Srba iz Malog Trnovca

Jedini srpski stanovnici sela Mali Trnovac, Vlada (1920) i Persa (1945) Miletić nestali su 21. juna 2000. godine. U njihovoj kući pronađene su čaure i tragovi krvi. Sudbina nestalih nije rasvetljena.

U strahu od odmazde srpske policije, istoga dana svi stanovnici ovog sela, njih oko 550, napustili su svoje domove i otišli na Kosovo. Tri dana kasnije, kada se nekoliko meštana vratilo da iz kuća uzme neke od ostavljenih stvari, policajci su uz bezrazložnu upotrebu sile uhapsili Avnija Jakupija (Avni Jakupi), Sejdija Jakupija (Sejdi Jakupi), Nedžmedina Sopića (Nexhmedin Sopi), Šemšija Salihua (Shemshi Salihu) i Halima Berišu (Halim Berisha).

„Nas nekoliko se ujutru 24. juna vratilo kućama, uglavnom da bi uzeli dragocenosti, zlato ili novac, jer smo na Kosovo otišli

⁴⁸ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

⁴⁹ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

bukvalno bez ičega. Svako od nas je otišao svojoj kući. Trudili smo se da budemo neprimetni jer smo se plašili da će nas policija maltretirati. Negde oko 10 sati, u moju kuću upala je grupa od desetak policajca. Pitali su me ko je ubio Vladu i Persu i ne čekajući odgovor počeli su da me udaraju rukama, nogama i kundacima. Zatim su me izveli napolje i vodili me ka obližnjem brdu. Video sam da su uhvatili još neke od nas koji smo došli i da pretražuju selo pokušavajući da pronađu još nekog. Džipom su me odvezli do stanice policije u Bujanovcu, gde smo ja i drugi uhapšeni ispitivani celu noć. Prema meni nisu primenjivali silu. Svi sem Halima Beriše, koji je prebačen u zatvor u Nišu, pušteni smo narednog dana oko 11 sati, kada smo otišli u Gnjilane. Neki od nas su se sada vratili, ali se mnogi još uvek plaše.“⁵⁰

Prema izjavama svedoka, datim Odboru za ljudska prava u Bujanovcu⁵¹, uhapšeni su pušteni zahvaljujući izjavi jedne od kćerki nestalog Vlade Miletića. Ona je policiji rekla da „*ne veruje da su njenog oca i sestru ubili Albanci iz Malog Trnovca jer su oni ovu porodicu uvek pomagali*“.

3.1.8. Ubistvo Ridvana Ćazimija

Ridvan Ćazimi (Ridvan Qazimi) (1964), poznatiji kao „komandant Leši“, bio je jedan od predstavnika OVPMB, direktno uključenih u pregovore sa predstavnicima vlasti početkom 2001. godine. Njegovo ubistvo 24. maja 2001. godine još uvek nije rasvetljeno. Prema dostupnim podacima, ubijen je snajperskim hicem na mestu Guri Gat iznad sela Lučane, kada je na ovo mesto stigao sa trojicom saboraca. Njegov džip je izrešetan sa 20 hitaca. Prema tvrdnji predsednika Koordinacionog tela Nebojše Čovića, Ćazimi je poginuo „*u klasičnoj razmeni vatre*“, dok je portparol vladinog Pres centra ocenio da je u ovom slučaju „*reč o međusobnom obračunu albanskih ekstremista u Velikom Trnovcu*“. Jonuz Musliu, predsednik političkog veća OVPMB, izjavio je da su Ćazimija

⁵⁰ Intervju Sejdija Jakupija istraživač FHP-a

⁵¹ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

„ubili srpski snajperisti u prisustvu šefa kancelarije NATO-a za Jugoslaviju, Šona Salivena“.⁵² KFOR je ove navode demantovao.

3.2. Povrede ljudskih prava od strane OVPMB

3.2.1. Tortura nad dvojicom vojnika VJ

Vodnici Saša Bulatović (1978) i Milojica Bjelica (1970), pripadnici VII bataljona VJ, 21. marta 2001. godine su u vojnom vozilu ušli u Veliki Trnovac. Oni su od strane OVPBM, koja je kontrolisala selo, bili zadržani narednih 25 dana. Istraživačima FHP-a su izjavili da su za to vreme tučeni bejzbol palicama, cevima, kundacima. Nanošene su im povrede nožem i priključivani su na struju oko 30 puta. Od njih je traženo da napišu izjave u kojima priznaju da ih je poslao kapetan. Oslobođeni su 15. aprila uz posredovanje KFOR-a.

3.2.2. Zarobljavanje četvoro Srba iz Vranja

Suzanu (1974), Stojanču (1969) i Nebojšu (1977) Petrovića i Dragana Ilića (1973) iz sela Donje Žabsko u opštini Vranje OVPMB je zarobila 4. marta 2001. godine. Oni su jednu noć zadržani u Velikom Trnovcu, a kasnije bili prebačeni u drugo selo. Stojan Petrović je istraživaču FHP-a izjavio da su „*batinani kundacima od pušaka, nogama, raznim šipkama, priključivani na struju, stavljan im je nož pod jezik, terani su da ljube simbol OVK i primoravani da pišu izjave da ih je Državna bezbednost poslala da miniraju džamiju u Velikom Trnovcu*“.

Za vreme zatočeništva koje je trajalo 41 dan, ovo četvoro otetih je držano u pet različitih podrumskih prostorija, uglavnom bez dnevne svetlosti. U sudskomedicinskoj ekspertizi za Dragana Ilića navodi se da nisu zlostavljani prilikom samog hapšenja, već kasnije dok su boravili u pritvoru. U ekspertizi⁵³ stoji:

⁵² „Leši poginuo u sukobu sa snagama VJ“, Danas, 26. maj 2001. godine

„Bacili su mu neke krpe i ćebad na glavu, a zatim je veći broj prisutnih uniformisanih lica počeo da ga pretresa i pritom da ga bije - udara uglavnom po trupu i da ga šutira po nogama. Udaranje je trajalo više časova, sa manjim pauzama. Tokom udaranja, u jednoj od pauza, izvukli su ga uz stepenice, u prizemlje kuće, gde su ga, takođe udarali. Video je kako su Petrović Stojančeta, kada su ga unosili u podrum, 'bacili glavom o pod', a zatim je video kako mu otiče desna polovina lica. Kasnije su ga dovukli do panja i pretili da će sekirom da mu odseku šaku.“

Od zatočenih je traženo da priznaju „*ko ih je poslao u Veliki Trnovac i na kom su zadatku*“. U toku mučenja strujom, rečeno im je i da je „*Suzana već priznala*“.

„Pred zoru su doveli jednog Ciganina koji je bio veoma pijan, a nas je probudilo njegovo jaukanje jer su i njega tukli. Doneli su mu da pije rakiju, a onda su mu dali gumenu palicu i naredili da 'ispituje' i bije njega (Ilića) i braću Petrović. U početku 'Fatmir' nije hteo da ih udari, a onda su uniformisana lica počela i njega da biju i ponovila naredbu. Nakon toga je 'Fatmir' počeo da ih udara ovom palicom, a vojnici su doneli video kameru i ovo snimili.“

Zatočenici su 6. marta 2001. godine bili prisiljeni da pred kamerama TV Kosova kažu da su došli da izvrše teroristički zadatak. Desetak dana nakon toga, prvi put su ih posetili predstavnici Posmatračke misije Evropske unije (EUMM) i Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC). Opisani načini torture su nastavljani tokom celog trajanja zatočeništva. Prema Ilićevim rečima, nekoliko dana pre nego što su pušteni počeli su da dobijaju lekove i tri obroka dnevno.

Suzana Petrović je 31. marta oslobođena, ali joj je zaprećeno da međunarodnim snagama na Kosovu, KFOR-u, mora pono-

⁵³ Sudskomedicinska ekspertiza povreda, Vojnomedicinska akademija u Beogradu, 20. april 2001. godine

viti izjavu koja joj je bila sastavljena. Svi ostali uhapšeni, oslobođeni su 14. aprila, posredstvom KFOR-a.

3.2.3. Otmica potpredsednika PDD-a

Mediji su izvestili da je Behluj Nasufi (Behlul Nasufi), potpredsednik Partije za demokratsko delovanje, otet 23. aprila 2001. godine u blizini Končulja.⁵⁴ Njega su pripadnici OVPMB držali u štali u kojoj su se nalazila dva konja. Ruke su mu bile vezane i stavljen mu je povez preko očiju. Predstavnicima OVPMB su otmicu demantovali i rekli da je Nasufi boravio u rejonu Karadaka, radi utvrđivanja detalja pregovora.⁵⁵ Posredstvom međunarodne zajednice, Nasufi je oslobođen posle dva dana.

3.3. Postupanje pripadnika vojske i policije sa Albancima

Za vreme trajanja oružanih sukoba, pripadnici albanske etničke zajednice bili su žrtve maltretiranja, vređanja, pretnji i provokacija od strane pripadnika vojske i policije. Povrede ljudskog dostojanstva neretko su bile praćene i jasnim ugrožavanjem telesnog integriteta. Incidenti su se, u najvećem broju slučajeva, desili u seoskim sredinama, a njihov broj i težina rasli su što su mesta bila zabitija i udaljenija od grada. Vređanja ljudskog dostojanstva pripadnika albanske etničke zajednice bilo je i na kontrolnim punktovima policije.

3.3.1. Hapšenje Adnana Kamberija

Adnan Kamberi (Adnan Kamberi, 1970) iz Velikog Trnovca, nestao je 29. jula 2000. godine. Dva dana kasnije, njegovoj porodici se javio advokat i obavestio je da je protiv Kamberija pokrenuta istraga zbog krivičnog dela terorizma i da mu je

⁵⁴ „Otet potpredsednik PDD-a“, Politika, 25. april 2001. godine

⁵⁵ „OVPMB demantuje da je kidnapovala Nasufija“, B92, 26. april 2001. godine

određen pritvor.⁵⁶ Pritvor je 29. avgusta produžen za još mesec dana⁵⁷, a 12. septembra 2000. godine istraga je obustavljena i pritvor ukinut.⁵⁸

Istim rešenjem kojim je pritvor za Adnana Kamberija ukinut, određeno je sprovođenje istrage, pritvor za Jetona Dželilija (Jeton Xhelili) iz Breznice i Mustafu Ališanija (Mustafa Alis-hani) iz Velikog Trnovca.

3.3.2. Maltretiranje porodice Ismailji

Četiri muškarca u maskirnim uniformama, naoružana pištoljima i noževima, maltretirala su 19. septembra 2000. godine sledeće članove porodice Ismailji iz Velikog Trnovca: Imriju Ismailji (Imrie Ismaili) (1950), Sejziju Ismailji (Seiziu Ismaili) (1971), Esmale Šabani (Esmale Shabani) (1973) i troje maloletne dece. Sve tri žene su hospitalizovane i na njihovim telima konstatovane su teške telesne povrede. Policija je iste noći izvršila uviđaj, ali ni do danas počinioci nisu pronađeni.⁵⁹

3.3.3. Policijski punkтови

Fatmir Hasani (Fatmir Hasani), potpredsednik opštinskog odbora Partije za demokratsko delovanje (PDD) u Bujanovcu, zadržan je 20. januara 2001. godine na policijskom punktu Lučane, prilikom povratka sa Kosova. Razlog za zadržavanje je bilo to što je posedovao geografsku kartu Jugoslavije u razmeri 1:600.000. Hasani je na samom punktu zadržan oko dva časa, a zatim je priveden u SUP Bujanovac. Tamo su ga o aktivnostima PDD ispitivala dvojica inspektora Državne bezbednosti. Pušten je posle jednog sata.⁶⁰

⁵⁶ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

⁵⁷ Rešenje Okružnog suda u Vranju, Kv. br. 75/00 od 29. avgusta 2000. godine

⁵⁸ Rešenje istražnog sudije Okružnog suda u Vranju, Kv. br. 37/00 od 12. septembra 2000. godine

⁵⁹ Isto

⁶⁰ Izjava Fatmira Hasanija Odboru za ljudska prava u Bujanovcu

Na policijskom punktu Ceravajka, opština Preševo, 10. februara 2001. godine policija je fizički i verbalno zlostavljala 26 putnika iz autobusa preduzeća „Veli trans“. Ovo preduzeće održava redovne autobuske linije između Preševa i gradova na Kosovu. Svi maltretirani putnici bili su Albanci.⁶¹

3.3.4. Slučaj Rašiti

Januz Rašiti (Januz Rashiti) iz Turije, inspektor iz SO Bujanovac, batinan je na očigled svoje porodice 1. marta 2001. godine. Batinanje je izvršila grupa od 16 pripadnika specijalnih jedinica policije, koji su ga zatim priveli u komandu u selu Levosoje, a zatim u Bujanovac. Nakon intervencije šefa Koordinacionog tela, Rašiti je pušten kući. Toga dana, u istom selu, fizički je maltretirano još nekoliko Albanaca, a jedan od njih, Rešat Ebibi (Reshat Ebibi), pretučen je takođe pred članovima svoje porodice, a zatim priveden u SUP Bujanovac. Pušten je narednog dana u 16 časova.⁶²

3.3.5. Pucnji, pretresi, pretnje

U mešovitom selu Oslare, 11. marta 2001. godine oko 15 časova iz automatskog naoružanja pucano je na džamiju za vreme trajanja verskog obreda. Berat Alimi (Berat Alimi), imam, kaže da je pucnjava dolazila iz pravca dela sela koje se zove Padine.

Prilikom ulaska oružanih snaga u sela koja su u KZB, kao i posle povlačenja pripadnika OVPMB iz Oraovice, pripadnici vojske i policije vršili su pretres kuća. Iako su pretresi najčešće obavljani u prisustvu vlasnika ili predstavnika mesnih zajednica, bilo je incidenata i oštećenja imovine, a dolazilo je i do nasrtaja na telesni integritet. Prilikom pretresa kuće porodice Osmani u Oraovici, 15. maja 2001. godine, četiri člana te porodice - Nazima, Abedina, Muharema i Ale-

⁶¹ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu

⁶² Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za period januar-mart 2001. godine

tina - policajci su zlostavljali. To se nastavilo sve do njihovog privođenja u SUP Preševo.

Tokom ulaska Združenih snaga bezbednosti u selo Dobrosin, 31. maja 2001. godine, pripadnici specijalne policije su pretili meštanima rečima „Bićete svi pobijeni“, dok je jedan od njih narednog dana oca ubijene braće Šaćipi (Shaqipi) zadržao na seoskom putu i ispitivao o sinovima, govoreći mu da su zaslužili ono što su dobili jer su bili naoružani.

4. Ka političkom rešenju: Od sredine 2001. godine do avgusta 2002. godine

Vlada Republike Srbije i Savezna vlada formirale su u decembru 2000. godine Koordinaciono telo za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. U okviru napora novih vlasti da se kriza reši političkim putem, 16. februara 2001. godine donet je i „Program i plan za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa“. U njemu je izraženo čvrsto opredeljenje da se kriza na jugu Srbije reši mirnim putem i političko-diplomatskim sredstvima - kroz dijalog predstavnika Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije s jedne i albanske nacionalne zajednice s druge strane, a uz podršku međunarodne zajednice.

Mere koje vlasti treba da preduzmu u tačno definisanim rokovima posle potpisivanja sporazuma, u Programu su grupisane u tri celine. One obuhvataju integraciju Albanaca u politički, državni i društveni sistem i poštovanje njihovih ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima; uspostavljanje bezbednosti i mira u regionu; i ekonomsku i socijalnu revitalizaciju regiona i razvoj u skladu sa projektima i prioritetima opština.

Sastavni deo ovog plana bio je i poziv lokalnim Albancima na dijalog za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa (Aneks 3). Upućen je i poziv međunarodnoj zajednici da podrži rešenje (Aneks 4). Međunarodni predstavnici

su ovaj plan podržali, a predstavnici albanske etničke zajednice su pozitivno ocenili većinu predviđenih mera.

OVPMB je, međutim, plan odbacila i 1. marta 2001. godine predstavila svoju Zajedničku platformu za mirno rešenje krize u preševskoj dolini.⁶³ Dva dana kasnije politički predstavnici Albanaca i predstavnici OVPMB predstavili su zajedničku „Političku platformu za zaustavljanje oružanih konflikata i rešavanje krize na području Preševa, Medveđe i Bujanovca“⁶⁴.

Predstavnici NATO-a, EU i OEBS-a su se uključili u pregovore i posredovali u odvojenim razgovorima sa srpskom i albanskom delegacijom. To je dovelo do sporazuma o prekidu vatre, koji je potpisan 12. marta 2001. godine. Prvi direktan susret dve strane zbio se 23. marta 2001. godine u britanskoj vojnoj bazi u selu Livadice kod Podujeva.⁶⁵

Uporedo sa pregovorima, uz dozvolu KFOR-a, počeo je fazni povratak vojske i policije u KZB. Ulazak oružanih snaga u sve delove KZB okončan je 31. maja 2001. godine. Prema podacima UNHCR-a, oko 5.000 Albanaca iz sela u ovoj zoni je napustilo svoje domove tokom poslednje faze ove operacije.

Jedan od prvih značajnijih rezultata pregovora bio je Sporazum o demilitarizaciji sela Lučane i Turija, potpisan 4. maja 2002. Ovim sporazumom obe strane su se saglasile da bezuslovno povuku svoje snage iz ova dva sela, napuste sve zauzete privatne objekte, omoguće povratak raseljenih i potpunu slobodu kretanja putem Bujanovac-Gnjilane. Sporazum je stupio na snagu 7. maja 2001. godine.

⁶³ „OVPBM predstavila plan za rešenje krize na jugu Srbije“, Beta, 1. mart 2001. godine

⁶⁴ „Halimi predstavio albansku platformu“, Glas javnosti, 3. mart 2001. godine

⁶⁵ „Sastali se Srbi i Albanci uz posredovanje NATO-a“, Beta, 23. mart 2001. godine

Vojni lideri OVPMB su 21. maja 2001. godine, u Končulju, potpisali izjavu o demilitarizaciji južnog i centralnog dela tzv. sektora B KZB. Njome je bilo predviđeno da se prvi deo demilitarizuje narednog dana, a da potpuna demilitarizacija i predaja oružja pripadnicima KFOR-a bude obavljena do 31. maja 2001. godine.

Istovremeno sa demilitarizacijom regiona počelo je stvaranje lokalne multietničke policije. Na predlog Misije OEBS-a, usvojeni su „Principi za multietnički policijski elemenat u Preševu, Medveđi i Bujanovcu“.⁶⁶ Ovaj dokument potpisali su 27. juna 2001. godine u Bujanovcu predstavnici Vlade Republike Srbije, albanske etničke zajednice i OEBS-a i on predstavlja prvi konkretan korak ka ravnopravnom učešću Albanaca u vršenju javnih poslova.

4.1. Amnestija za bivše pripadnike OVPMB

Amnestiji za pripadnike OVPMB, koja je predviđena Programom Koordinacionog tela⁶⁷, potvrđena je 21. maja 2001. godine u pismu koje su potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović, komandant Združenih snaga bezbednosti general Ninoslav Krstić i komandant specijalnih policijskih snaga Goran Radosavljević uputili tadašnjem ličnom izaslaniku generalnog sekretara NATO-a Peteru Fejtu (Pieter Feith). Oni su rekli da se opšta amnestija garantuje „svima koji polože oružje, uniforme i svu vojnu opremu koju ilegalno poseduju“.

Prema izjavi načelnika policije za Pčinjski okrug Novice Zdravkovića⁶⁸, do 13. januara 2001. godine Okružnom

⁶⁶ Dokument su potpisali republički ministar za unutrašnje poslove Dušan Mihajlović, predsednik SO Preševo Riza Halimi, šef Misije OEBS-a u Jugoslaviji Stefano Sanino i predsednik vladinog Koordinacionog tela dr Nebojša Čović.

⁶⁷ Tačka 4, Aneks 5b : „*Amnestija od krivične odgovornosti zbog terorizma i „pacifikacija“ odnosno „recikliranje“ terorista u civile, sa potpunom slobodom njihovog kretanja ukoliko do kraja ove faze nisu izvršili konkretno delo nasilja*“.

⁶⁸ „Šerifi iz preševske doline“, Danas, 13. januar 2001. godine

javnom tužilaštvu u Vranju podnete su 43 krivične prijave kojima su obuhvaćene 32 osobe zbog krivičnog dela terorizma⁶⁹, kako su vlasti kvalifikovale delovanje OVPMB. Takođe, rešenjem o sprovođenju istrage⁷⁰ od 19. juna 2000. godine „*protiv 35 lica albanske nacionalnosti otvorena je istraga zbog osnovane sumnje da su u toku 1999. godine u selu Dobrosin, opština Bujanovac, u kući Ajdari Vebija stvorili terorističku organizaciju tzv. OVPMB*“. U odgovoru na predstavku Odbora za ljudska prava, predsednik Okružnog suda u Vranju rekao je da je svima okrivljenima ili određen pritvor ili je za njima raspisana poternica. Ovakav postupak pravosudnih organa je u suprotnosti sa objavljenom amnestijom za pripadnike bivše OVPMB.

U pismu koje su, u ime Koordinacionog tela, njegov predsednik Čović, potpredsednik Mića Marković i komandant policijskih snaga Goran Radosavljević 26. februara 2002. godine uputili ličnom izaslaniku generalnog sekretara NATO-a Robertu Seriju (Serry), potvrđeno je da je amnestija na snazi. Potpredsednik Vlade Republike Srbije i predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović u ovom pismu kaže: „*Nije moja intencija da brinem o istragama protiv lica navedenih u dokumentu Okružnog suda u Vranju (Ki br. 37/00 od 19. juna 2000. godine), za aktivnosti koje su direktno povezane za osnivanje ili učešće u oružanim grupama pre potpisivanja pomenutog dokumenta 'Amnesty is way out'*.“

Ljuan Sadiku (Luan Sadiku) iz Bujanovca, koji je zbog krivičnog dela terorizma osuđen na 7 godina i 6 meseci zatvora, oslobođen je 26. marta 2002. godine, mesec dana posle ovog pisma. On je u zatvoru proveo 14 meseci.

Besim Leka (Besim Leka) (18) iz Bujanovca, takođe osuđen za terorizam, oslobođen je. Leka je uhapšen 16. novembra

⁶⁹ Član 125 Krivičnog zakona SRJ

⁷⁰ Rešenje o sprovođenju istrage br. 37/00 od 19. juna 2000. godine, Odgovor na predstavku Odbora za ljudska prava, Okružni sud u Vranju VIII-Su br. 56/01, 22. oktobar 2001. godine

2000. godine u autobusu koji je saobraćao između Prištine i Bujanovca. U njegovoj torbi je pronađeno 10 kg eksploziva.

Usled zahteva albanske zajednice da objavljena amnestija ima zakonsku formu, Savezna skupština je 4. juna 2002. godine usvojila Zakon o amnestiji koji se odnosi na sve državljane Jugoslavije osumnjičene da su učestvovali u terorističkim aktivnostima od 1. januara 1999. godine do 31. maja 2001. godine. Postupak primene amnestije se sprovodi prema odredbama Zakona o krivičnom postupku.

4.2. Povrede prava na život i telesni integritet u 2002. godini

U oblasti Preševa, Bujanovca i Medveđe, u drugoj polovini 2001. godine broj slučajeva ugrožavanja prava na život i telesni integritet znatno je smanjen. Međutim, u prvoj polovini 2002. godine ponovo ih ima. Zajedničko za sve ove slučajeve teških kršenja ljudskih prava je da nijedan nije rasvetljen u potpunosti i da ni u jednom počinio nisu pronađeni.

Posebno padaju u oči incidenti upereni ka pripadnicima ili kandidatima za pripadnike multietničke policije, ili na objekte koje ova policija koristi. Bilo je i napada na istaknutije predstavnike albanske nacionalne zajednice.

4.2.1. Napadi na multietničku policiju

Nepoznata lica su 10. novembra 2001. godine u selu Muhovac u bujanovačkoj opštini pucala na automobil Besnika Mustafe (Besnik Mustafa), tada kandidata za multietničku policiju. U ovom napadu povređeni su Besnikov sin Leon (1997) i supruga Fatmire.

Maloletni S. A. i S. N. iz Bujanovca uhapšeni su 14. marta 2002. godine pod optužbom da su dva dana ranije bacili bombu na kuću Hajredina Salihua (Hajredin Salihu) iz Bujanovca, čiji je sin Elvir takođe pripadnik multietničke policije.

Na kuću Sameta Šabanija (Samet Shabani) iz Velikog Trnovca 17. marta 2002. godine bačena je bomba. U ovom napadu nije bilo povređenih. Sametov sin Enis Šabani je pripadnik multietničke policije u Bujanovcu.

U selu Ranatovce u opštini Preševo, nepoznata lica bacila su 29. novembra 2001. godine bombu na objekat multietničke policije. Sličan napad desio se u selu Lučane 17. maja 2002. godine. Ni u jednom od ova dva napada nije bilo povređenih. Počinioci nisu otkriveni. Iako su svi politički predstavnici Albanaca nedvosmisleno osuđivali ove napade, Koordinaciono telo je u svojim saopštenjima krivicu pripisivalo pripadnicima albanske zajednice.

Pripadnik lokalne multietničke policije, Bljerim Mustafa (Blerim Mustafa), pretučen je 24. juna 2002. godine u Bujanovcu, dok je bio van dužnosti. Dvojica napadača nanela su mu povrede glave. MUP je naveo imena osumnjičenih, uz podatak da su oni u bekstvu.

4.2.2. Bombe bačene na kuće

Ćemal Redžepi (Qemal Rexhepi) i Ramiz Redžepi (Ramize Rexhepi), Albanci iz Dobrosina, povređeni su 5. aprila 2002. godine prilikom eksplozije bombe, bačene na njihovu kuću. Motiv i počinioci nisu poznati.

Na kuću predsednika Mesne zajednice Veliki Trnovac Galipa Bećirija (Galip Beqiri) 14. juna 2002. godine u 22.45 bačene su dve bombe. U toku iste noći, 15. juna 2002. godine oko 1.30 sati bačena je bomba i na kuću Islama Sulejmanija (Islam Sulejmani) iz Velikog Trnovca. Povređenih nije bilo. Dve albanske partije su protestovale povodom ovih napada navodeći da se *„neće zadovoljiti službenim saopštenjima državnih organa, da je istraga u toku, već traže veću efikasnost u otkrivanju počilaca ovog i drugih incidenata“*.

4.2.3. Podmetanja eksploziva

Podmetanja ili postavljanja eksplozivnih naprava su svojevrsni incidenti kojima je ugrožavano pravo na život. U nekim slučajevima su to čak bile protivtenkovske mine. Jedna je pronađena 9. aprila 2002. godine na putu Donja Šušaja-Oraovica, a druga 19. aprila 2002. godine na putu ka Dobrosinu. Dvojica pripadnika VJ, desetar Boban Ilić (27) i mlađi vodnik Saša Stanković (33) povređeni su 27. aprila 2002. godine kada je cisterna kojom su upravljali naišla na minu na putu Lučane-Dobrosin.

Na stočnoj pijaci koja pripada JP „Komunalac“ iz Bujanovca, 16. februara 2002. godine eksplodirala je bomba. Mesec dana kasnije, eksplozivna naprava potpuno je uništila kafanu „Tri ribara“ vlasnika Obrada Ristića iz sela Lučane (opština Bujanovac). Bomba je 18. aprila 2002. godine bila bačena i na lokal „Srna“ vlasnika Dragog Pešića iz Preševa.

Slobodan Dimitrijević, Srbin iz Bujanovca, 27. februara 2002. godine, na svojoj njivi po drugi put pronašao je eksplozivnu napravu sa satnim mehanizmom. Prvi put se to desilo 1. oktobra 2000. godine.

Zbog sumnje da su u centru Bujanovca 3. marta 2002. godine podmetnuli eksplozivnu napravu sa oko 10 kg trotila, policija je uhapsila Muhameda Muratija (Muhamed Murati) (18) iz Vranja, Namera Aliua (Naser Aliu) (19) iz Bujanovca, Samija Islamija (Sami Islami) (22) iz Lojana (Makedonija) i Arbana Muratija (Arban Murati) (20) iz Vranja. Protiv njih je pokrenuta istraga za krivično delo terorizma, a pritvor im je produžen za dodatna dva meseca. Odlukom Veća Okružnog suda u Vranju Muhamed Murati i Naser Aliu su osuđeni na po tri godine zatvora. Sami Islami je oslobođen zbog nedostatka dokaza.

4.2.4. Dva ubistva

Desila su se i dva još nedovoljno rasvetljena ubistva. Telo Zorana Šakića (32), Srbina iz sela Gubavce u opštini

Medveđa, pronađeno je 31. maja 2002. godine na zgarištu kuće njegovog strica Miodraga. Kuća se nalazi u blizini granice sa Kosovom. Očevici svedoče da se iz pravca kuće prvo čula pucnjava, a zatim su videli gust dim.

Agim Aguši (Agim Agushi) (1964), Albanac iz sela Miratovac u opštini Preševo, ubijen je 9. juna 2002. godine od strane pripadnika VJ u blizini granice sa Republikom Makedonijom dok se sa rođakom vraćao sa teritorije Republike Makedonije. Rođak pokojnog Agušija Bajram Sulimani (Bajram Sulimani) svedoči da su se njih dvojica vozili na traktoru kada su začuli pucnje:

„Zatim smo videli jednog vojnika koji je bio sakriven u žitu i koji je sa tog mesta naređivao da otvorimo stranicu prikolice da bi video šta nosimo. Sumnjao je da nešto nelegalno trgujemo. Otvorio sam stranicu i rekao da nemamo ništa jer smo bili do njive i vraćamo se kući. On je uzvratio da ne možemo, i da se vratimo nazad odmah, i sve vreme nas je držao na nišanu snajpera i rekao da će sad pobiti sve Albance koji prolaze. Bio je veoma ljut i sve vreme nas je vređao i psovao.

Dogovorio sam se sa Agimom da upali traktor i da zamolimo još jednom da nas pusti da idemo kući. Čim je upalio traktor, čuo se jedan pucanj, tada sam video da je nišanio na mene, ali srećom pogodio je točak traktora jer ja se još nisam bio popeo na traktor, ali sledeći metak je pogodio Agima u grudi. Taj metak je bio smrtonosan.“

Koordinaciono telo je izrazilo žaljenje povodom ovog događaja i saopštilo da je zbog ovog slučaja jedan vojnik suspendovan.

4.3. Nezakoniti postupci pripadnika policije i vojske

U periodu posle prestanka oružanih sukoba, najviše je bilo incidenata u kojima su pripadnici albanske etničke zajednice bili žrtve maltretiranja, vređanja, pretnji i provokacija od strane pripadnika vojske i policije.

Do incidenata je uglavnom dolazilo u seoskim sredinama, na putevima, kontrolnim punktovima i mestima gde ljudi obavljaju poljoprivredne radove. Zbog velikog broja ovih incidenata, nekažnjavanja počinitelaca i straha od novih incidenata, meštani Breznice, Muhovca i Velikog Trnovca, u nekoliko navrata tokom 2001. godine, protestovali su prilikom pokušaja postavljanja kontejnera za stalne policijske punktove u njihovim selima.

Prilikom ulaska oružanih snaga u sela u KZB i posle povlačenja pripadnika OVPMB iz Oraovice, pripadnici vojske i policije vršili su pretres kuća. Iako su pretresi najčešće obavljani u prisustvu vlasnika ili predstavnika mesnih zajednica, bilo je slučajeva krađe i oštećenja imovine i nasrtaja na telesni integritet.

4.3.1. Pretresi, pretnje, provokacije

U selu Končulj 15. juna 2001. godine, prilikom prolaska nekoliko pripadnika specijalnih jedinica kroz selo, jedan od njih je uperio puškomitraljez u meštane koji su stajali ispred prodavnice. Jedan od meštana svedoči:

„Stajali smo ispred jedne prodavnice u selu, koja je skoro otvorena. Njenog vlasnika svi znamo kao gazda Ziju. Bilo nas je oko 15, uglavnom starijih ljudi. Pored nas je prošla grupa od nekoliko naoružanih specijalaca. Ne znam koliko ih je tačno bilo, ali sam po amblemu video da su specijalne jedinice. Jedan od njih koji su prolazili uperio je oružje prema nama i povikao: 'A šta ćete sada, sestru vam jebem!' Svi smo ćutali a on je prišao jednom od nas, Fatamu Osmaniju, koji ima samo 15 godina i pitao ga: 'Jesi li bio u UČK?' S obzirom da on ne govori dobro srpski, on je ćutao, a specijalac ga je uhvatio za ruku i rekao: 'Čuješ li šta te pitam?' Sve vreme je držao upereno oružje u dečaka. Posle nekoliko minuta, specijalci koji su bili sa njim pozvali su ga i on se udaljio.“

Neke od provokacija izazvale su vidno uznemirenje među lokalnim stanovništvom. Na drveću koje raste na starom albanskom groblju u jednoj od mahala sela Končulj, sekirom

je urezano devet krstova, najveći veličine 50 cm, svi uočljivi sa velikog rastojanja. Meštani koji u okolini napasaju stoku prvi put su ih primetili 1. juna 2001. godine. Istraživaču FHP-a su izjavili da je to duboko povredilo njihova religiozna osećanja. Pored groblja je prilikom ulaska u KZB bila stacionirana jedinica VJ.

Pored seoskog groblja u selu Dobrosin, na putu koji vodi ka Kosovu, smešten je kontrolni punkt policije. Pored svakodnevnih verbalnih provokacija i pretresa prilikom prelaska na Kosovo, meštani su kao posebnu uvredu doživeli činjenicu da su policajci vršili nuždu na groblju.

Na zidu jedne od srušenih zgrada starog rudnika, na putu Veliki Trnovac-Breznica, 2. juna 2001. godine, nepoznati počinioци su ciglom napisali „Pobićemo vas sve, a žene ćemo silovati“ i „Za kralja i otadžbinu“.

Incident u centru Lučana 1. jula 2001. godine, kada su pripadnici policije neprilagođenom brzinom vozili kroz naselje, imao je ozbiljnu posledicu. Vozilo koje se kretalo iz pravca Dobrosina naletelo je na Elhana Behluljija (Elhan Behluli) (1982) i nanelo mu teške telesne povrede. Policajci iz vozila su povređenog dečaka odvezli u Bujanovac. On je zatim hospitalizovan u Nišu. Komisija MUP-a je narednog dana bila na licu mesta i ispitala ovaj slučaj. Pres centar u Bujanovcu je samo kratko saopštio da je dečak nepažnjom naleteo na policijski džip.

4.3.2. Incidenti u Trnavi

Na ulazu u Trnavu, etnički mešovito selo sa pretežno srpskim stanovništvom na jugu opštine Preševo, posle završetka sukoba postavljen je kontrolni punkt policije. Evo žalbe jednog meštanina:

„U poslednjih pet dana desilo se nekoliko incidenata na ovom punktu. Bujar Sherifi i Qani Nexhipi, koji je izbeglica iz Makedonije, krenuli su 5. juna 2001. po stoku. U 19.15 zaustavljeni su na kontrolnom punktu i maltretirani pitanjima 'Gde

su vam puške, UCPMB' i pretnjama da će biti ubijeni. Bujar Sherifi je obavestio SUP u Preševu, a kada je dva dana kasnije, oko 19 časova, sa njim po stoku krenuo i Fidan Hiseni, policajci na punktu su mu rekli da ne sme da vodi stoku u šumu. 9. juna na istom punktu policajci su prisili Fidana Hisenija da uzme automat u ruke. Govorili su mu da on sigurno zna da rukuje njime jer je bio u UCPMB. Fidan je odbijao ali su mu oni silom gurnuli automat u ruke. Sledećeg dana, na istom putu, velikom brzinom u pravcu Preševa kretao se džip Vojske Jugoslavije registarske oznake T-6333. Desnom stranom puta kretao se Ilber Abdulahi iz Trnave, koji je u poslednjem trenutku skočio sa puta u jarak.“

4.3.3. Uznemiravanje porodice Emmini

Nehat Emmini (Nehat Emmini, rođen 1980. godine) iz Cerevajke, opština Preševo, i članovi njegove porodice uznemiravani su u dva navrata 17. i 18. novembra 2001. godine.

„Vikali su: 'Ustajte, vojska!', ali kada smo izašli videli smo da je to policija. Grupa od njih 15-tak je okružila našu kuću. Tražili su lične karte, pretresali su kuću pitajući šta radimo ovde i da li hoćemo da formiramo OVPMB. Otišli su i rekli da će ponovo doći. To su uradili već sutradan. Opet su nas vređali, ali nisu ništa našli. Rekli su da je najbolje da se više ne sretamo. Zbog toga smo se i sklonili u Preševo kod jednog rođaka.“

4.3.4. Slučaj učenika škole u selu Strezovce

Učenici četvrtog razreda Osnovne škole „9. maj“ iz Strezovca u preševskoj opštini, zajedno sa nastavnikom izašli su 14. marta 2002. godine na nastavu u prirodi. Prilikom boravka na mestu Cer, čuli su tri pucnja. Meci su pogodili zemlju ispred nogu učenika Valona Ramadanija (10) i Betima Arifija (10). Deca su pobešla kući. Kada je Gazmend Ramadani, otac jednog od dečaka, razgovarao sa oficirom VJ, rečeno mu je „*da nije pucano tri puta nego jednom i to zato što na tom mestu Rumuni često prelaze granicu, pa su bili sumnjivi.*“ Prema izjavama svedoka, sa mesta sa kog je pucano jasno se može

razaznati da li je reč o detetu ili odrasloj osobi. Slučaj je prijavljen i SUP-u Preševo.

4.3.5. Tortura nad trojicom Albanaca iz Preševa

Albanci iz Preševa Ekrem Sulejmani (Ekrem Sulejmani) (43), Bejtula Musahu (Bejtula Musahu) (55) i njegov sin Avni (27) vraćali su se traktorima 26. oktobra oko 21 čas kući iz sela Strezovce, gde su kupili krave i telad za svoje potrebe. Jedno tele im je pobeglo iz traktorske prikolice, te su sva trojica krenula da ga traže. Dok su pretraživali okolinu, čuli su glas iz mraka koji im je naredio da stanu. U tom trenutku okružila ih je grupa od dvadesetak policajaca koji su im naredili da legnu licem prema zemlji i stave ruke na potiljak. Bejtula Musahu opisao je FHP-u šta je doživeo te noći:

„Krenuli su da nas tuku automatima, pesnicama i čizmama po glavi i telu, sve vreme nas vređajući i psujući. Nazivali su nas teroristima i pretili da će nam pokazati. Jedan od policajaca je prineo zadnjicu mojoj glavi i prdnuo uz opasku da smo svi 'sranje i govnnari'.“

Bejtulinog sina Avnija policajci su prvo udarili nekoliko puta u donji deo leđa dok je ležao na stomaku. Jedan policajac mu je zatim naredio da se okrene na leđa i stavi ruke ispod potiljka. „*Policajac mi je onda pritisnuo vrat automatom i udario čizmom po licu*“, rekao je Avni Musahu FHP-u. Policajci su udarali pesnicama i šutirali Ekrema Sulejmanija, dok mu je jedan policajac sve vreme držao čizmu na glavi, ne dozvoljavajući mu da se pomeri. „*Psovali su mi 'majku šiptarsku' i sve po spisku. Zbog mraka nisam mogao da vidim brojeve na značkama policajaca ni kako izgledaju*“, kazao je Ekrem Sulejmani FHP-u. Policajci su Ekremu polomili dva zuba i naneli mu brojne povrede po celom telu.

Policajci su prestali da tuku Albance tek posle sat vremena, kad je naišao izvesni policajac Ljubiša iz Preševa sa još jednim kolegom. Lokalni policajac Ljubiša je prepoznao svoje sugrađane i zatražio od neidentifikovanih policajaca da prestanu da ih biju. I posle toga nekoliko policajaca iz grupe nastavili

su da tuku Ekrema Sulejmanija. Nešto kasnije došla je hitna pomoć koja je prevezla Bejtulu i Ekrema u ambulantu u Preševu, a zatim u bolnicu u Vranju. Avnija, koji je bio manje povređen, odveli su u policijsku stanicu u Preševu gde je dao izjavu o događaju. Avni je oslobođen narednog dana u 18 časova. Inspektori su saslušali Bejtulu i Ekrema 27. oktobra kada su izašli iz bolnice.

Policija je trojici Albanaca vratila traktore, ali im je tržišna inspekcija oduzela svu stoku koju su kupili u selu Strezovce (četiri krave i dva teleta). Prema Avnijevim rečima inspekcija im nije dala potvrdu o oduzimanju stoke.

Odbor za ljudska prava iz Bujanovca uputio je 28. oktobra 2001. godine pismo Koordinacionom telu za jug Srbije ukazujući na zloupotrebu ovlašćenja pripadnika MUP-a Republike Srbije. Četiri dana kasnije, 2. novembra, pretučeni Albanci dobili su poziv da se jave u policijsku stanicu u Bujanovcu. Primila su ih dva oficira policije, uzeli im izjave i obećali da će protiv počinitelaca biti pokrenut postupak „ukoliko se utvrdi da su krivi“. Istog dana trojica Albanaca dobili su rešenje tržišne inspekcije kojim je potvrđeno oduzimanje stoke sa obrazloženjem da su krave i telad kupljeni „bez odobrenja“. MUP Srbije je na predstavku Odbora za ljudska prava i saopštenje za medije Fonda za humanitarno pravo odgovorio da su počinioci poznati i da će biti disciplinski kažnjeni. Nisu navedena imena počinitelaca, niti mere koje su prema njima preduzete.

4.3.6. Povrede slobode kretanja

Posle rasformiranja OVPMB 30. maja 2001. godine, uspostavljena je puna sloboda kretanja za sve građane. Policija i vojska kršile su pravo na slobodu kretanja tako što nisu dozvoljavale ispašu stoke u nekim selima ili što su podnosile prekršajne prijave protiv lica koja su iz inostranstva dolazila preko teritorije Kosova.

Hadžije Abazi (Haxhije Abazi) iz sela Nesalce je 7. juna 2001. godine iz Švajcarske doputovala preko Prištine. Na policij-

skom punktu u Končulju je zadržana dva časa. Rejhane Fejzl je takođe bila zadržana. U oba slučaja podignute su prekršajne prijave.

Predstavnik Koordinacionog tela dokazuje da sloboda kretanja postoji na osnovu podataka koji kažu da je od 31. maja do 31. oktobra 2001. godine u pravcu Kosova sa teritorije Preševa, Bujanovca i Medveđe otišlo 299.038 lica, a da se vratilo 296.888 lica.

Više meštana iz sela Depče (Preševo) žalilo se da su im prilikom kretanja ka mahali Zegbaša pripadnici policije onemogućavali kretanje, vređajući ih, uperenim puškama, navlačeći maske na glavu. Fadilj Haziri (Fadil Haziri), Avdi Zumberi (Avdi Zymberi), Ajvaz Zumberi (Ajvaz Zymberi), Zećrija Rašiti (Zeqirja Rashiti) i Bejdžet Ajvazi (Bejxhet Ajvazi) izjavili su da im se to dešavalo tokom februara 2002. godine. Problem je otklonjen tokom marta 2002. godine, posle sastanka meštana sa predstavnicima vojske i policije.

Jedna od pritužbi građana bila je i da MUP nije hteo da izda pasoše. Prema podacima Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, do maja 2002. godine odbijeno je izdavanje putnih isprava Šefketu Arifiju (Shefqet Arifi) i Dritonu Dželjiliju (Driton Xhelili) iz Breznice, Arsimu Leki (Arsim Leka) i Lirimu Jakupiju (Lirim Jakupi) iz Bujanovca i Vebiju Ajdariju (Vebi Ajdari) iz Dobrosina. Odbor kaže da je izdavanje pasoša bilo odbijeno zbog istrage koja je protiv ovih lica bila otvorena. Očekuje se da će usled donošenja Zakona o amnestiji ovaj problem biti rešen.

4.3.7. Pozivanja na informativne razgovore

Pozivanje ili privođenje na informativne razgovore od strane policije bez navođenja razloga i bez pismenog poziva nije retko. Policija je najčešće tom prilikom tražila podatke o aktivnostima rasformirane OVPMB ili OVK. U nekoliko slučajeva tražene su informacije o isticanju albanskih zastava.

Lokman Dalipi (Lokman Dalipi), Visar Beljulji (Visar Beluli) i Afrim Azizi (Afrim Azizi), iz sela Nesalce u opštini Bujanovac, pozvani su usmenim putem, preko dostavljača organa za prekršaje Hisenija Gzime da se 20. juna 2001. godine u 9 sati jave u policijsku stanicu u Biljači radi obavljanja informativnog razgovora. Budući da im je poziv upućen od strane komandira stanice Stanka Todorovića, koji je 1999. godine učestvovao u batinanju 13 albanskih civila iz sela Letovice, trojica pozvanih građana se nisu odazvala pozivu. Posmatrači Evropske unije (EUMM) su istog dana reagovali i upozorili komandira policijske stanice da je ovakva praksa nedopustiva. Rečeno im je da je razgovor potreban radi dobijanja informacija o OVPMB.

Burim Hasani (Burim Hasani) (1980) obratio se 5. jula 2001. godine OUP-u Preševo sa zahtevom za izdavanje lične karte. Pripadnici policije su ga odveli na informativni razgovor koji je trajao 4 sata.

„Kada sam predao zahtev za ličnu kartu, rekli su mi da dođem na sprat radi nekog razgovora. Ušao sam u jednu prostoriju u kojoj su bila trojica ljudi u civilu. Jedan od njih je bio prevodilac. S obzirom da od 1999. do 2001. nisam dolazio u Preševo, nikog od njih ne poznajem. Pitali su me gde sam boravio dok sam bio pripadnik OVPMB, koga sam sve ubio, koji su mi bili zadaci, ko mi je bio pretpostavljeni. Veliki deo pitanja odnosio se i na to šta je OVPMB nameravala u Oraovici. Načelnik OUP-a Preševo, koga se sećam od ranije, nije me ispitivao ali je video da sam priveden i bio je prisutan jednom delu ispitivanja.“

Burim je zatim pušten, ali uz zahtev da narednog dana u 10 časova dođe sa mlađim bratom Naimom radi dodatnih razgovora. To je navedeno kao uslov za dobijanje lične karte. Na isti način policija je postupila i kada je tri nedelje pre toga njegov brat Naim podneo zahtev za izdavanje lične karte. Nakon što je slučaj prijavljen FHP-u i predstavnicima opštine Preševo, Burim Hasani je dobio ličnu kartu bez ikakvih daljih ispitivanja.

Sadik Ferati (Sadik Ferati) (1980) je takođe bio ispitivan u policiji u Bujanovcu, kada je došao da uzme novu ličnu kartu 22. aprila 2002. godine. Tom prilikom rečeo mu je da mora da bude prebačen u zatvor u Vranju s obzirom da pripada grupi osumnjičenih za formiranje OVPMB. Pušten je tek posle intervencije Odbora za ljudska prava iz Bujanovca.

4.4. Predstavke Koordinacionom telu

Odbor za ljudska prava u Bujanovcu je od 21. decembra 2000. godine počeo da podnosi predstavke Koordinacionom telu Vlade Republike Srbije i Vlade SRJ za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. Do današnjeg dana, ovom telu je upućeno više od 120 predstavki koje sadrže pritužbe građana na ponašanje pripadnika policije, vojske i državnih organa.

Prvi odgovori Koordinacionog tela stigli su četiri meseca posle prvog obraćanja Odbora za ljudska prava ovom državnom organu. Tada su dostavljeni odgovori na 24 od 61 upućene predstavke. Uz svaki odgovor dostavljen je i izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke i mere koje su preduzete. Takođe je rečeno da je postupak provere navoda iz ostalih predstavki u toku. U periodu posle toga stiglo je još devet odgovora. Od marta 2002. godine Odbor za ljudska prava nije dobio ni jedan odgovor Koordinacionog tela na podnesene predstavke.

Sve pritužbe Odbora odnosile su se na incidente u kojima su žrtve bili Albanci. Od 33 odgovora, njih 30 se odnosilo na incidente na teritoriji opštine Bujanovac, a preostala tri na one u opštini Preševo. Dve trećine incidenata koji su provereni desili su se u velikim naseljima (Bujanovac, Preševo, Veliki Trnovac). Osim tri slučaja, svi su se zbili u decembru 2000. ili tokom 2001. godine.⁷¹

⁷¹ To su pritužbe Mehmeta Šerifovića (pozajmljen novac policajcu 1996), Fehmija Ibrahimija (oduzimanje vozila u aprilu 1999. godine) i Flore Nuhiu (povodom otmice oca Nebija Nuhiua u februaru 2000. godine)

4.4.1. Povrede prava na život

Samo jedan od odgovora Koordinacionog tela odnosi se na pritužbu za kršenje prava na život. To je već pomenuti slučaj otmice Nebija Nuhiua, vlasnika benzinske pumpe „Neza petrol“ u Preševu, o kojem će još biti reči.⁷² MUP je u odgovoru na predstavku obavestio kćerku otegot, da je „na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja utvrđeno da su pripadnici policije protiv NN izvršioca krivičnog dela otmice iz člana 64 KZ RS podneli krivičnu prijavu koja je dostavljena Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju“. U izveštaju o izvršenim proverama potvrđuju se činjenice iz predstavke i navodi da „pripadnici policije ... preduzimaju intenzivne operativno-taktičke mere i radnje u cilju pronalaska Nuhiu Nebija i izvršioca ovog krivičnog dela“.⁷³

4.4.2. Povrede prava na fizički i telesni integritet

Dvadeset predavki na koje je MUP odgovorio odnosilo se na povredu prava na fizički i psihički integritet. Najčešće su pritužbe na fizičko zlostavljanje (8), nedolično ponašanje i vređanje (4), maltretiranje (3), pretnje (3).

MUP je potvrdio navode samo u jednom od ovih devet slučajeva. Na predstavku Odbora u ime Fehrije Selimi na nedolično ponašanje uniformisanih lica, MUP je odgovorio da je „utvrđeno da su se ... dva NN uniformisana lica nedolično ponašala prema Selimi Fehriji, zviždeći i mašući joj rukama“, ali i da „... ista ne može da se izjasni da li se u konkretnom slučaju radilo o vojnoj ili policijskoj uniformi, a takođe nije mogla da da opis lica.“

U svim ostalim slučajevima za navode iz predstavki rečeno je ili da „nisu osnovani“ ili da „nisu obezbeđeni dokazi“. U jed-

⁷² Vidi pod 4.1. Nerasvetljena ubistva i otmice

⁷³ Odgovor na predstavku Nuhiu Flore, upućene preko Odbora za ljudska prava, MUP Srbije, Sekretarijat unutrašnjih poslova u Vranju, broj 158/01 od 19. 02. 2001. godine ; Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke Nuhiu Flore iz Preševa

nom slučaju je rečeno da podaci iz predstavke nisu tačni, a u nekoliko slučajeva da nema dokaza „zbog nedostupnosti žalioca“. U odgovorima se uglavnom potvrđuje da je žalilac bio u kontaktu sa pripadnicima policije, ali se odbacuju tvrdnje da je došlo do povrede prava. U polovini navedenih slučajeva konstatuje se „netaktično“ ili „neprofesionalno ponašanje“ policajaca ili njihovo „upuštanje u raspravu“. Pored toga stoji da su policajci upozoreni ili da su protiv njih preduzete disciplinske mere, ali u samo jednom slučaju je navedeno ime policajca, pošto je oštećeni to ime naveo i u predstavci.

Aziz Isuf iz sela Oraovica, opština Preševo, žalio se da je na benzinskoj pumpi, čiji je vlasnik on, bila podmetnuta eksplozivna naprava, kao i da mu je policija pretila. MUP je odgovorio da je „dana 23. 1. 2001. godine oko 23.30 sati ... od strane NN izvršioca, izvršeno krivično delo terorizma iz člana 125 KZ SRJ, na štetu Azizi Isufa, postavljanjem eksplozivne naprave.“ U zaključku isveštaja stoji da „na osnovu prikupljenih podataka nisu potvrđene indicije da su pripadnici policije u konkretnom slučaju učestvovali u vršenju krivičnog dela“. MUP je rekao da je „utvrđeno da se tokom prethodnih godina (do 2000) desilo više slučajeva neprofesionalnog ponašanja i prekoračenja ovlašćenja od strane pripadnika policije. U ovim slučajevima protiv odgovornih radnika su preduzimane odgovarajuće mere. Azizi posebno ističe da u poslednje vreme nije imao nikakvih problema niti pritužbi na rad pripadnika policije već da se radilo o pojedinačnim slučajevima“.

Kadruš i Lokman Aliju žalili su se da im je vozilo pogodeno projektilom. MUP je odgovorio da je protiv nepoznatog izvršioca podneta krivična prijava za krivično delo terorizma. Suportno navodima iz predstavke, u izveštaju se tvrdi da ispaljeni projektil nije došao iz pravca Bujanovca.

„Utvrđeno je da je dana 6. 2. 2001. godine oko 10.45 sati, na ulazu u selo Veliki Trnovac iz pravca Bujanovca, kod prvih kuća, putničko vozilo reg. oznake VR-50445 ... pogodeno u zadnjem delu sa jednim projektilom iz pešadijskog naoružanja NN kalibra, koji je probio branik, cev od kuke,

plastičnu kantu i levi amortizer“. U drugom delu izveštaja stoji da „dana 6. 2. 2001. godine na području Bujanovca, prema selu Veliki Trnovac, nije bilo oružanih nadapa i provokacija prema pripadnicima policije niti je bilo upotrebe vatrenog oružja“.

4.4.3. Povrede prava na imovinu

U 13 izveštaja povodom predstavki Odbora za ljudska prava, MUP je odgovorio na pritužbe koje se odnose na povredu prava na imovinu – krađe (5), oštećenja (3) ili oduzimanja imovine (3). U jednom slučaju pritužba je bila na to što policija nije reagovala na prijavu provale u kuću⁷⁴, a u jednom na to što je policajac odbio da vrati pozajmljeni novac⁷⁵.

Odgovori MUP-a uglavnom potvrđuju delove predstavke u kojima se opisuje kako je došlo do povrede prava na imovinu. Međutim, samo u dva slučaja potvrđena je i odgovornost policajaca. Za četiri slučaja rečeno je da su policajci ili upravni organi postupali u skladu sa zakonom. U ostalim slučajevima, MUP je saopštio činjenice koje se ne poklapaju u potpunosti sa navodima iz predstavki i istovremeno negirao da je u nekim slučajevima došlo do istovremene povrede prava na fizički i telesni integritet. Utvrđena visina štete najčešće odstupa od onih navedenih u predstavkama.

Krivična odgovornost policajaca utvrđena je u slučaju Kadrije Rašitovića, vlasnika radnje „Eureka komerc“ u Lučanima. On se žalio da su njegovu radnju opljačkali pripadnici policije i da su odneli mašine i repromaterijal. Rašitovićev advokat je podneo krivičnu prijavu protiv NN izvršioca, a Odbor za ljudska prava predstavku Koordinacionom telu. U odgovoru na predstavku, MUP je naveo da su „pre podnete krivične prijave i predstavke, a postupajući po operativnim saznanjima,

⁷⁴ Predstavka Odbora za ljudska prava povodom pritužbe Fejzija Limanija iz Velikog Trnovca

⁷⁵ Predstavka Odbora za ljudska prava povodom pritužbe Mehmeta Šerifovića iz Bujanovca

pripadnici policije utvrdili da su navedeno krivično delo izvršili Rakić Zoran, Topalović Dragan i Jovanović Goran, policajci SUP-a u Beogradu, i od istih su privremeno oduzeti predmeti koji potiču od izvršenja krivičnog dela. (...) Kako do sada nisu pronađeni svi predmeti krivičnog dela i dalje se preduzimaju potrebne mere i radnje u cilju pronalaska istih i otkrivanju izvršilaca.“ Protiv policajaca su podnete krivične prijave za krivično delo teške krađe i udaljeni su iz MUP-a do okončanja disciplinskog postupka.

U dva slučaja, pritužbe su se odnosile na povrede učinjene od strane pripadnika srpske etničke zajednice. U oba slučaja konstatovana je povreda prava na imovinu, ali nije potvrđen identitet počinitelaca, kako je to navedeno u predstavci.

U predstavci Odbora za ljudska prava povodom pritužbi Aslana Kastratija iz Bujanovca navodi se nadimak muškarca srpske nacionalnosti koji je polomio nekoliko tacni sa jajima i pretio Kastratiju. Posle razgovora sa pet svedoka koji su svi bili srpske nacionalnosti, MUP je, međutim, rekao da je „*NV izvršilac, bez povoda i razloga polomio nekoliko tacni sa jajima koje je prodavao Kastrati Aslan, a zatim se udaljio sa lica mesta... Na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja nisu obezbeđeni dokazi koji bi ukazali na Stojilković Gradu kao izvršioca ovog prekršaja... U do sada sprovedenom postupku utvrđeno je da je vrednost oštećenih stvari 1.200 dinara a ne 100 DM... Nisu obezbeđeni dokazi koji bi potvrdili navode iz predstavke da okupljeni građani nisu preduzeli ništa na zaštiti Kastrati Aslana, imajući u vidu brzinu dešavanja.“* Iako je MUP naveo da Stojilković nije počinitelac, u odgovoru stoji i da je „*Stojilković Gradi u skladu sa zakonskim ovlašćenjima izrečena mera upozorenja.*“⁷⁶

4.5. Imovina oštećena u toku sukoba

U toku oružanih sukoba u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa stradale su kuće i druga imovina građana.

⁷⁶ Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke Kastratija Aslana iz Bujanovca

Oštećenja su bila najčešće posledica oružanih dejstava, ali je do njih dolazilo i usled boravka oružanih formacija u kućama i pomoćnim objektima. Bilo je i slučajeva pljačke pokućstva. Neka oštećenja su posledica neopreznog prolaska vozila vojske i policije ili njihovog bahatog ponašanja.

U planu i programu za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa problem imovine je svrstan u poglavlje „Ekonomska i socijalna revitalizacija i razvoj regiona“. U njemu je predviđena izgradnja putne, vodovodne, električne i telefonske mreže u svim selima, popis i popravka kuća radi povratka izbeglih Albanaca i popravka 527 srpskih stambenih objekata za privremeni smeštaj 2.300 raseljenih lica sa Kosova i Metohije. Ovaj deo plana najsporije se realizuje. U prva dva meseca od potpisivanja ostvareno je samo oko 5% plana, posle osam meseci negde oko 30%, dok se potpuna realizacija predviđa za tri godine. Pošto su pravična nadoknada imovine i popravka kuća preduslov povratka raseljenih lica, FHP smatra da je ovakva dinamika neprihvatljiva.

4.5.1. Povrede prava na imovinu u opštini Bujanovac

Najviše povreda prava na imovinu u opštini Bujanovac bilo je u selima koja su se nalazila na samom ulasku u KZB, kao što su Lučane, Turija i Nesalce. Međutim, povreda prava na imovinu bilo je i u dubini KZB u selima Pribovce, Novo Selo, Zarbince, Končulj. U nekim slučajevima su oformljene komisije sa zadatkom da ispituju nastalu štetu, a u njima su učestvovali i predstavnici lokalnih Albanaca čija je imovina bila oštećena.

U kraju pod imenom Malesija Bujanovca, tj. planinskim selima oko sela Zarbince (Pribovce, Čar, Ravno Bučje, Novo Selo), više kuća je oštećeno, dok je pokućstvo koje je bilo u kućama opljačkano ili uništeno. Kada je istraživač FHP-a posetio selo Pribovce, posle okončanja sukoba, bila su vidljiva oštećenja na kućama, nastala u različito vreme. Na većini su bili ispisani i grafiti. Kuće Hafiza Musliua (Hafiz Musliu), Šabana Redžepija (Shaban Reqepe) i Imera Musliua (Imer Musliu) gotovo na istovetan način su oštećene.

„U Pribovcu sam rođen i živim ovde ceo svoj život. Za vreme sukoba između vojske i OVPMB bio sam u Pribovcu, u svojoj kući. Moja porodica je izbegla na Kosovo, ali ja sam ostao ovde. Kada je OVPMB počela da se povlači iz sela, ja sam krenuo na Kosovo, u Gnjilane. To je bilo 22. maja 2001. godine. Kuća koju vidite bila je tada u normalnom stanju. Unutra je bilo nameštaja i kada sam krenuo zaključao sam vrata. Čuo sam da je vojska u ovo selo ušla naredni dan, 23. maja 2001. godine. Danas je prvi put da obilazim ovu kuću od kako sam otišao. Sve je uništeno - stvari koje su bile unutra, vrata i prozori su potpuno uništeni. Koliko vidim, moja štala preko puta kuće nije oštećena. Ja želim da se vratim u Pribovce i zbog toga sam sada došao. Ogorčen sam i tražim da mi država ovo nadoknadi.“⁷⁷

Kuća Hafiza Musliua na ulazu u Pribovce, sa leve strane puta, ima prizemlje i sprat. Sva vrata i prozori na kući su bili potpuno polomljeni, a unutra su bile razbacane stvari i ostaci hrane. Na nekim mestima u kući je vršena nužda. Na kući je pisalo UCPMB i još nekoliko grafita na albanskom jeziku. Ispred kuće, na zemlji je bio deo uniforme, bez ikakvih oznaka.

Kuća Šabana Redžepija (Shaban Reqepi), koji je Pribovce napustio 1999. godine, bila je oštećena u istom obimu. Na njoj su bili vidljivi grafiti „*Nikšićani*“ i „*Za kralja i otadžbinu*“.

U selu Lučane policija je u toku sukoba 2000. i 2001. godine koristila 21 kuću meštana u kojima je živelo oko 160 ljudi. Prilikom povlačenje vojske i policije iz ovih kuća, izvršena je pismena primopredaja 24. aprila 2001. godine. Međutim, nešto kasnije istoga dana kuće su bile demolirane i opljačkane. Pošto je Koordinaciono telo osudilo ovaj čin, sprovedena je istraga. Posle nje je saopšteno da su počinioci suspendovani i da je protiv njih pokrenut disciplinski postupak. Imena i broj počinitelaca nisu saopšteni.

⁷⁷ Izjava Hafiza Musliua istraživaču FHP-a

Sekretar MZ Lučane Enver Hetemi (Enver Hetemi) rekao je FHP-u da je šteta procenjivana u nekoliko navrata.

„Prva zvanična komisija koja je posetila ove kuće bila je stastavljena od predstavnika međunarodnih zajednica EUMM i UNHCR. Oni su površno pregledali kuće i konstatovali štetu. Kasnije, kada se situacija smirila, došla je nova komisija. Nju su činili ljudi u uniformama. Imali su kamere, sastavljali su zapisnike o svim objektima, fotografisali su. Posle njih je na teren izašla i treća komisija u kojoj su bili predstavnik MUP-a opštine Bujanovac i predstavnik naše MZ. Meštani su najviše bili zadovoljni radom ove poslednje komisije jer je svako od oštećenih davao izjavu u vezi sa stvarima i svoju procenu vrednosti. U nekim slučajevima je vrednost stvari smanjivana, pa su četiri porodice dale izjavu da se ne slažu sa visinom procenjene štete.“

Do 28. oktobra 2001. godine sedam od 21 porodice dobilo je obeštećenje.⁷⁸ Iznosi su se kretali od 4.000 do 21.000 nemačkih maraka (od 2.000 do 10.500 eura). U dva slučaja vlasnici su pokrenuli sudski spor zbog visine procenjene štete. Prema podacima Odbora za ljudska prava u Bujanovcu isplate su nastavljene i u toku novembra, a u toku 2002. godine skoro svi meštani su dobili novac. U slučajevima gde se vodi sudski spor, naknade još uvek nisu isplaćene.

U slučaju Kenana Kurtešija (Qenan Kurteshi), vlasnika privatne kompanije „Gold commerce“ iz Bujanovca, MUP je pristao da plati 60.000,00 dinara (oko 1.000 eura) kao odštetu za imovinu uništenu tokom oružanih sukoba. Januz Sabedini (Januz Sabedini) iz sela Kurbalija (opština Preševo) je kao odštetu dobio 79.000,00 dinara (oko 1.300 eura). Ilmi Memeti (Ilmi Memeti) iz sela Oslare informisan je, međutim, da još uvek nisu utvrđeni svi relevantni podaci o visini štete nastale usled boravka pripadnika VJ od 24. marta do 15. aprila 1999. godine.

⁷⁸ To su Avni Hiseni (Avni Hiseni), Ramiz Dželilji (Ramiz Xhelili), Dželadin Dželilji (Xheladin Xhelili), Medžid Ebibi (Mexhid Ebibi), Ljatif Šairi (Latif Shaqiri), Halil Mamuti (Halil Mamuti)

U selu Mali Trnovac mnoge kuće bile su oštećene, opljačkane ili demolirane. Prilikom posete UNHCR-a ovom selu avgusta 2001. godine, zajedno sa vlasnicima je izvršena okvirna procena štete i ustanovljena visina i vrsta najnužnije pomoći kako bi meštani mogli da žive u svojim kućama. Istog dana u selo se vratio i Šefket Beriša (Shefqet Berisha, 1942) sa suprugom.

„Došao sam danas i mislio sam da odmah ostanem ovde. Ali sada vidim da je to nemoguće. Kuću sam ostavio sa svim nameštajem, u štali su ostale krave i samo sa dve torbe smo otišli na Kosovo. Kao što vidite sada u kući nema baš ničega. Čak su i zidovi negde oštećeni. Nema vrata, prozora, delova krova, a sve što je bilo u kući opljačkano je.“

U samoj kući je ostao samo deo regala na kome su nacrtani motivi sa srpskog grba, u sobi su vidljivi ostaci hrane, konzervi i čaure. Na dva mesta na zidu su probijeni otvori za snajper, a u kuhinji i na drugim mestima u kući je vršena nužda. U dvorištu kuće bilo je razbacano kuhinjsko posuđe.

Dvospratna kuća Sabrija Jakupija (Sabri Jakupi) iz istog sela bila je takođe potpuno opljačkana i demolirana. Na gornjem spratu kuće su se videli i tragovi manjeg požara. Lokal u kome je bila radionica, a koji se nalazi u prizemlju ove kuće, bio je demoliran, vredniji aparati odneti, a delovi polomljeni.

Meštani Malog Trnovca uglavnom su se bavili poljoprivredom, što im je, zbog mina na poljima, sada onemogućeno. U vreme kada su se sklanjali iz sela, kod kuće su ostavili napuštenu stoku. Do današnjeg dana nisu u potpunosti uspeali da obnove svoje domove. Geografski položaj sela dodatno otežava njihovu situaciju.

4.5.2. Štete na imovini u opštini Preševo

Imovina građana u opštini Preševo je bila oštećena usled ratnih dejstava, ali je i pljačkana, demolirana i uništavana. Najveće štete su u selima koja su bila poprišta sukoba (Oraovica, Gornja Šušaja), kao i u planinskim selima u KZB, u

Albanci u Srbiji

koja se sporo vraćaju stanovnici (Cerevajka, Sefer, Depče, Mađere).

U mahalu Ukmemeti u selu Depče vratile su se sve 22 porodice koje su tu živele. Međutim, sedam porodica još uvek živi pod šatorima. UNHCR je za pet porodica sagradio nove objekte. Dve porodice su proteklu zimu provele pod šatorima.

U susednom selu Buhić, Halit Hajrulahu (Halit Hairulahu) je sa svojom četvoročlanom porodicom preko zime bio pod šatorom. U izjavi datoj FHP-u, u januaru 2002. godine, rekao je da nije dobio obeštećenje za oštećenu kuću i da od novembra 2001. godine nije dobio nikakvu humanitarnu pomoć.

Odboru za ljudska prava u Bujanovcu se posle događaja u Oraovici, u maju 2001. godine, javilo 25 građana koji su se žalili na povredu imovine - oštećenja na kućama i pomoćnim objektima usled oružanih dejstava ili kretanja vojnih vozila. Nestanak tehničkih stvari, novca i dragocenosti takođe je prijavljen posle pretresa kuća u Oraovici. Počinioci nisu pronađeni.

U selu Gornja Šušaja u kome živi 10 porodica, porodična kuća Zejdija Eminija (Zejdi Emini) u kojoj živi 11 članova i kuća Namera Mehmetija (Naser Mehmeti) čija porodica ima 9 članova, pretrpele su velika oštećenja. Prema mestu oštećenja može se zaključiti da su projektili koji su oštetili kuće došli sa položaja na kojima su bile srpske snage. Jedini od meštana koji je sve vreme sukoba bio u selu, Bejzad Haliti (Bejzad Haliti) svedoči FHP-u:

„Ljudi iz svih 10 kuća iz sela su otišli na Kosovo, samo sam ja ostao u selu. Tek me je 21. maja Crveni krst izveo iz sela, jer se u danima pre toga dosta pucalo. Do dana kada sam otišao iz sela, sve kuće su bile u redu i u njih niko nije ulazio. Međutim, kada sam se vratio, video sam kamion sa ciradom u dvorištu komšije Memeta. Krenuo sam da vidim, misleći da se on možda vratio. Iz kuće su izašla dvojica u maskirnim unifor-

mama, mislim da su bili specijalci. Rekli su mi da su „došli na teren“ i odmah seli u kamion i otišli. Nisam mogao da vidim da li nečeg ima u kamionu, ali sam video da je kuća obijena i da neke stvari nedostaju. Posle 3-4 sata iz pravca sela Rajince došao je sličan kamion. Međutim, kada je dolazio, ja sam bio ispred kuće i siguran sam da su me primetili. Kamion se zatim, samo okrenuo i vratio u pravcu iz koga je došao.“

4.5.3. Povrede prava na imovinu od polovine 2001. godine

U gradskoj zoni Preševa nalazi se motel „Azizi“ čiji je vlasnik Lutfi Azizi iz Preševa. U motelu su od 1999. godine stacionirane jedinice specijalne policije. U privatnoj kući, koja se nalazi pored motela, takođe se nalazi policija. Specijalna policija smeštena je i u Domu mladih u MZ „Železnička stanica“, gde živi većina Srba iz opštine Preševo.

Posle pucnjave u selu Ranatovce septembra 2001. godine, sedam porodica familije Arifi, sa ukupno 50 članova, napustilo je svoje domove. Njihove napuštene kuće su posle mesec dana bile demolirane i opljačkane. Prema rečima oficira VJ, tokom sastanka sa predstavnicima preševskog sela Karadak, u njima je nađeno „*oružje i sanitet, a kuće su razbile bande sa Kosova*“.⁷⁹

Nemogućnost uživanja prava na imovinu posebno je izražena kod Albanaca koji poseduju zemljište u blizini granice sa Republikom Makedonijom. Muhamet Ramadani (Muhamet Ramadani) (1967) iz sela Miratovac, u opštini Preševo, ima tri različite parcele, ali mu je bavljenje poljoprivredom na njima otežano ili onemogućeno.

„Prva parcela se nalazi na mestu zvanom Kroni i Canit. Iako je to mesto više od kilometar daleko od granice, onemogućuju nam da tu bilo šta radimo jer je navodno blizu granice. Druga parcela je u blizini moje kuće, na mestu zvanom Bregu i Cakanoces. Iako nam treba 5 minuta do tamo, ne daju nam

⁷⁹ Sastanak predstavnika VJ sa predstavnicima sela preševskog Karadaka

da idemo tim putem jer su tu stacionirani vojnici, pa moramo da idemo okolo. Na trećoj parceli je do skoro bila smeštena policijska baraka. Sada te barake nema, ali su rovovi ostali. Obraćao sam se komisiji za naknadu štete, ali odgovora nije bilo.“

Remzi Murati (Remzi Murati) iz sela Stanec (opština Preševo), zajedno sa trojicom braće, ima ukupno 8 hektara zemlje. On tvrdi da mu pripadnici VJ ne dozvoljavaju uživanje imovine: „*Pod izgovorom da nam je zabranjeno da se krećemo po šumi*“. Prema njegovim rečima, pripadnici VJ koristili su njegovo drvo i tucanik za pravljenje puta, iako za to nisu imali njegovo odobrenje.

Kuća porodice Aziri iz sela Depče (Preševo) demolirana je oko 24. februara 2002. godine. Prilikom sastanka meštana ovog i okolnih sela sa predstavnicima VJ, prisutni oficir je rekao da je video šta se dešavalo i da ljudi koji su to počinili nisu nosili vojne uniforme. On je bio napomenuo da je na istom terenu delovala i policija.

Građani su se žalili i na oduzimanje pokretne imovine (vozila, traktora, kamiona) u toku trajanja ratnog stanja 1999. godine. U najvećem broju slučajeva vozila nisu vraćena uz obrazloženje da su uništena u toku ratnih dejstava.⁸⁰ U jednom slučaju MUP je obavestio da je „*usled ratnih dejstava traktor evidentiran od strane MUP-a Vranje i dat na korišćenje i upotrebu DP Poljoprodukt. Vlasnik može preuzeti sporni traktor...*“⁸¹ U jednom zahtevu MUP traži od oštećenog da podnese krivičnu prijavu protiv lica koje je protivpravno prisvojilo vozilo.⁸²

⁸⁰ Npr. Enver Hiseni iz sela Norča (Preševo) koji je VP 7036/32 Vranje dao kamion „mercedes“ LP 813, a za koji je posle završetka ratnog stanja dobio potvrdu V 1821-1 da je vozilo uništeno u toku bombardovanja

⁸¹ Odgovor MUP-a Vranje na predstavku Odbora za ljudska prava u vezi sa oduzimanjem traktora Sadika Hazirija iz Gnžilana

⁸² Odgovor MUP-a Vranje u slučaju Afrima Salihija

4.6. Interno raseljena lica i izbeglice

Prema procenama UNHCR-a, u toku NATO bombardovanja 1999. godine i posle njega više od 15.000 ljudi izbeglo je sa juga Srbije.

Sukobi u Preševu, Bujanovcu i Medveđi u toku 2000. i 2001. godine doveli su do novog masovnog iseljavanja albanskog stanovništva, najviše iz straha za ličnu bezbednost. Prema podacima UNHCR-a i Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC), na Kosovo je došlo 4.531 interno raseljeno lice sa područja opštine Preševo i 13.252 lica sa teritorije opštine Bujanovac. Iz opštine Medveđa iselila se gotovo cela albanska populacija. U ovoj opštini je u vreme oružanih sukoba ostalo samo 300 Albanaca. Sukobi u selu Oraovica maja 2001. godine doveli su do toga da domove napusti još oko 3.000 Albanaca iz ovog sela i susedne Kurbalije. Samo u jednom danu, 15. maja, njih 969 je otišlo na Kosovo. Većina raseljenih privremeno se smestila u Gnjilanu (*Gjilan*) i okolini. Predstavnici Albanaca procenjuju da je od maja 1999. godine do događaja u Oraovici u maju 2001. godine region Preševa, Bujanovca i Medveđe napustilo oko 25.000 Albanaca.

Povratak raseljenih Albanaca počeo je posle okončanja oružanih sukoba. Masovnijem povratku prethodile su organizovane posete raseljenih lica svojim domovima u toku juna meseca 2001. godine. Na odluke o povratku uticali su procena bezbednosti, stanje u kojem je bila napuštena imovina i mogućnosti za privređivanje. Pomoć međunarodnih organizacija u obnovi oštećenih kuća i drugim sferama života je od velikog značaja.

Prema zvaničnim podacima⁸³ jugoslovenske vlade od 12.500 raseljenih iz ove tri opštine kućama se do kraja 2001. godine vratilo preko 9.000 ljudi. Povratak je nastavljen tokom 2002. godine. Računa se da je broj raseljenih koji su smešteni na Kosovu trenutno izpod 1.500. Predsednik vladinog Koordi-

⁸³ Izjava Rasima Ljajića u tekstu „Povratak na Kosovo“, NIN, 8. novembar 2001.

nacionog odbora Nebojša Čović saopštio je 27. jula 2002. godine da se na Kosovu nalazi još oko 450 raseljenih Albana iz opština Preševo i Bujanovac.

4.6.1. Sela u području Malesije Bujanovca

Zbog straha za sopstvenu bezbednost, svi meštani Zarbinca i okolnih sela koja njemu gravitiraju, kao što su Čar, Pribovac, Novo Selo, Đorđevac i Ravno Bučje, napustili su svoje domove. Organizovanom povratku prethodio je organizovan obilazak svih sela i razgovor meštana sa predstavnicima UNHCR-a, EUMM, VJ i MUP-a. Potencijalni povratnici su najviše pitanja upućivali predstavnicima VJ i MUP-a, uglavnom tražeći garanciju bezbednosti i obećanje da neće biti fizičkog i verbalnog maltretiranja. Garancije koje su predstavnici MUP-a i VJ davali bile su generalne prirode. Oni su obećavali da će se pripadnici vojske i policije ponašati disciplinovano, a od građana su tražili da se u slučaju incidenata obrate oficirima vojske i policije.

Pored bezbednosti, meštane su brinula i oštećenja na školskim i drugim javnim objektima. Prilikom prve posete meštana selima u junu 2001. godine, kojima je prisustvovao i predstavnik FHP-a, pripadnici VJ nisu više bili stacionirani u ovim objektima, ali su bili vidljivi tragovi njihovog korišćenja. Tenk VJ je bio parkiran uz sam zid škole u selu Zarbinca, a šator VJ stajao je uz sam zid seoske ambulante. Meštani su zahtevali povlačenje vojske iz školskog dvorišta. Zahtev je ispunjen krajem 2001. godine, ali škola u školskoj 2001/2002. godini nije radila.

Oštećenja, nestanak imovine, a u nekim slučajevima i tragovi boravka oružanih formacija u kućama, bili su vidljivi i prilikom poseta meštana planinskom selu Pribovce na krajnjem severu opštine Bujanovac. Svi meštani su lošeg imovinskog stanja, pretežno se bave poljoprivredom i stočarstvom, i teško da mogu naći sredstva za obnovu. Bavljenje zemljoradnjom im je otežano zbog velikog broja mina, postavljenih u okolini.

Prema dostupnim podacima, do 15. oktobra 2001. godine u selo Zarbince se vratilo 55 od 67 porodica, u Ravno Bučje 12 od njih 60, u Suharno 12 od 45, u Pribovce 5 od 50 i u Novo Selo 6 od 25 porodica. Meštani albanskog sela Đorđevac, koji se većinom nalaze u Bujanovcu, ne pokazuju želju da se vrate budući da su gotovo sve kuće u ovom selu uništene. Tokom 2002. godine, nije došlo do novih značajnijih povrataka u ova sela.

4.6.2. Druga sela u opštini Bujanovac

Posle nestanka Vlade i Perse Miletić, jedinih srpskih stanovnika, 20. juna 2000. godine, selo Mali Trnovac na granici sa Kosovom napustili su svi meštani Albanci. Od 550 stanovnika, u selo se do sredine juna 2001. godine vratilo 135 iz 14 od ukupno 62 kuće. Osnovni problem prilikom povratka bio je smeštaj, s obzirom da su gotovo sve kuće bile više ili manje oštećene. Moglo se zaključiti i da su u većini kuća boravili pripadnici oružanih snaga, dok su iz nekih vršena i ratna dejstva. Meštani, koji su ostali bez stoke i ne mogu da se bave zemljoradnjom zbog mina, danas sasvim zavise od humanitarne pomoći Međunarodnog Crvenog krsta i Islamske verske zajednice. Kao svoj veliki problem ističu i nemogućnost da ostvare pravo na zdravstvenu zaštitu. Selo nema ambulantu, a samo jedan od meštana poseduje neregistrovano vozilo. Meštani zahtevaju bilo kakvu vrstu dozvole da mogu da se u hitnim slučajevima prevezu do najbliže ambulante i bezbedno prođu policijski punkt na putu između Malog i Velikog Trnovca.

Selo Nesalce od 480 stanovnika tokom 2000. godine napustilo je oko 70% meštana. Do kraja juna 2001. godine u selo se vratilo više od 60 porodica, a potom i preostalih 15. Slična situacija je i u Letovici, gde je povratak pojedinačan, ali značajan. Do kraja 2001. godine u selo se vratilo gotovo svih 200 porodica. Predsednik MZ Letovice Ekrem Džemailji (Ekrem Xhemaili) rekao je da najveći pozitivan uticaj ima svakodnevno prisustvo patrola multietničke policije.

„Tokom poslednje dve godine meštani ovog sela su trpeli česta maltretiranja od strane policije. Tokom 1999. godine privedeno je 13 meštana našeg sela pod izgovorom da poseduju oružje. Oni su u policiji tučeni i maltretirani, a Todorović Stanko, komandir stanice policije u Biljači, još uvek radi na tom radnom mestu. Iste godine, vojnici su boravili u 12 kuća u našem selu. Šteta koja je pričinjena nikada nije adekvatno nadoknađena, a komandant koji je dolazio u selo, major Vuksanović nam je rekao da 'treba da budemo zadovoljni'. Veliki problem je sa obrazovanjem dece iz našeg sela. Škola koja postoji u selu je četvorogodišnja, tako da više od 70 đaka iz našeg sela putuje u Nesalce. Više od 3 meseca nismo imali prevoz koji je išao do Letovice, tako da je to pogodilo najviše decu. Takođe smo tražili i da, makar i našim sredstvima, napravimo objekat za predškolsku decu. Problemi sa objektima koje su meštani gradili samodoprinosom sa susednim selom Rajincem, a koji su sada vlasništvo preduzeća „Jugokop“ takođe nisu rešeni. Sve te zgrade sada propadaju, a meštani su spremni da ulože svoj novac, kako bi u selu napravili objekat koji bi svi koristili, npr. dom kulture i slično. Veliki problem je i nezaposlenost. Imamo jako puno visokoobrazovanih ljudi iz našeg sela koji su nezaposleni. Tokom 1999. godine neki od meštana iz našeg sela su otpušteni iz fabrika u kojima su radili, pre svega u „Simpu“. Put do sela takođe nije asfaltiran, iako je u velikoj meri to urađeno do susednog sela Gramada u kojoj živi srpsko stanovništvo.

Pored svega meštani se ipak vraćaju i žele da žive i rade ovde. Svi se osećaju mnogo sigurnije zbog prisustva multietničke policije i sada očekuju da će i drugi problemi biti rešeni na zadovoljavajući način.“

Iz sela Dobrosin na granici sa Kosovom, koje ima ukupno 1.100 stanovnika (oko 120 porodica), oko 20 porodica je privremeno otišlo na Kosovo tokom maja 2001. godine u strahu od mogućih incidenata posle povratka vojske i policije u KZB. Istog leta meštani su se vratili kućama. Oni, međutim, zahtevaju rasvetljavanje ubistva braće Šaćipi, uklanjanje preostalnih mina i to da policija prestane da nepotrebno pretresa

i verbalno maltretira građane koji više puta dnevno idu na Kosovo. Meštani ističu da su uvek bili povezani sa opštinama na Kosovu i da niko od njih nikada nije bio zaposlen u bujanovačkoj opštini.

Prema podacima sekretara MZ Končulj, iz sela koje ima 1.200 stanovnika, oko 70% je otišlo na Kosovo posle raspuštanja OVPMB i povratka vojske i policije u ovo područje. Tokom juna 2001. godine gotovo svi su se vratili kućama.

4.6.3. Opština Preševo

Do 19. septembra 2001. godine u opštinu Preševo su se organizovano vratila 1.263 interno raseljena lica. Najmasovniji organizovani povraci su bili 17. i 26. jula 2001. godine kada se vratilo oko 400 ljudi, mahom meštana sela Bujić, Depče, Ceravajka i Ilince. Pod šatore je smešteno 29 porodica čije su kuće bile oštećene.

Sela u preševskom Karadaku - Ilince, Bujić, Depče, Cerevajka i Mađere - na zapadu opštine, u planinskom delu uz granicu sa Kosovom, našla su se u KZB. Stanovnici ovih sela su, posle nagoveštaja povratka vojske i policije, napustili područje. Sela su ostala potpuno pusta, jer je iseljavanja bilo i prethodno, tokom 1999. i 2000. godine. Meštani su povratak uslovljavali izmeštanjem jakih policijskih i vojnih snaga sa ovog područja. U Bujiću i Ilincu oružane snage su bile u privatnim kućama tokom juna 2001. godine, dok je u osmogodišnjoj školi u Ceravajki, pored puta Gnjilane - Preševo bila stacionirana velika jedinica policije. Krajem jula 2001. godine policija je premeštena iz škole i privatnih kuća.

Međunarodne humanitarne organizacije, u saradnji sa lokalnim vlastima u Preševu, organizovale su povratak interno raseljenih lica, koja su se nalazila uglavnom u susednom Gnjilanu na Kosovu. Individualni povraci karakteristični su za sela na severu opštine (Gornja i Donja Šušaja, Crnotince), kao i za Oraovicu. Tokom juna 2001. godine najveći broj meštana je ili posetio ili se vratio u svoje domove.

Praksa sedmičnih sastanaka predstavnika VJ, MUP-a i međunarodnih organizacija je jedna od dobrih mera koje utiču na povratak raseljenih. Sedmični sastanci koji se održavaju u školi u Cerevajki sa predstavnicima sela, postali su mesto gde meštani mogu da iznesu svoje pritužbe na ponašanje vojske i policije. Oni kažu da to podstiče i preostale raseljene da se odluče za povratak. Praksa nedeljnih sastanaka je, međutim, prekinuta u julu 2002. godine.

4.6.4. Opština Medveđa

U opštinu Medveđa do sada se organizovano, uglavnom uz pomoć UNHCR-a, vratilo 307 Albanaca.⁸⁴ Procenjuje se da trenutno u ovoj opštini živi oko 800 Albanaca. Po završetku lokalnih izbora u julu 2002. godine, šef Koordinacionog tela je saopštio da je još oko 700 Albanaca iz Medveđe interno raseljeno na Kosovu.

4.6.5. Izbeglice iz Republike Makedonije

Prema podacima UNHCR-a, zbog sukoba u Makedoniji, u Srbiju i Crnu Goru je do 1. juna 2001. godine izbeglo preko 8.000 Albanaca i oko 2.000 Makedonaca i pripadnika drugih etničkih zajednica. Najveći broj Albanaca je privremeno utočište našao u selima u opštini Preševo. U Miratovac, selo uz samu granicu sa Makedonijom, došlo je oko 1.500 izbeglica, u Čukarku oko 200, u Crnotince oko 100, itd. Za samo jedan dan 25. maja 2001. godine, na teritoriju opštine Preševo došlo je 1.500 izbeglica, uglavnom stanovnika sela Lojane u Makedoniji. Prema podacima poverenika za izbeglice opštine Bujanovac, povratak izbeglica je zanemarljiv.

⁸⁴ Izjava Kadrija Hisenija, predsednika MZ Kapit

5. Učešće Albanaca u društvenom životu

5.1. Multietnička policija

Zamena postojeće policije pripadnicima multietničke policije, obučenim po standardima OEBS-a, predstavlja jedan od osnovnih uslova kako za vraćanje međusobnog poverenja i povratak albanske etničke zajednice, tako i za uspeh političkog procesa i izgradnju civilnog društva.

Prema planu, obuka pripadnika multietničke policije izvršena je u tri faze. U prvoj, od 21. maja do 9. juna 2001. godine, održana su tri petodnevna kursa koje su pohađali srpski i bivši otpušteni policajci Albanci iz Preševa, Bujanovca i Medveđe. Prve multietničke policijske patrole počele su da deluju 28. maja 2001. godine. U drugoj fazi obuke, 28 bivših pripadnika rezervnih snaga bezbednosti obučavalo se na petodnevnom kursu koji je počeo 11. juna 2001. godine.

U trećoj fazi, za policijske poslove obučeno je 400 početnika iz Preševa, Bujanovca i Medveđe. Oni su izabrani na osnovu javnog „konkursa za prijem lica na kurs za policajce multietničke policije u Preševu, Bujanovcu i Medveđi“, koji je MUP Srbije raspisao u saradnji sa Misijom OEBS-a u Jugoslaviji. Uslovi su bili da kandidati budu državljani SRJ, da imaju srednju stručnu spremu, da nisu mlađi od 20 niti stariji od 27 godina, da su zdravstveno i psiho-fizički sposobni za rad u policiji, da nisu osuđivani za krivična dela i da se protiv njih ne vodi krivični postupak. Rokovi za prijavljivanje produžavani su u dva navrata.

Najviše interesovanja za učešće pokazali su pripadnici albanske etničke zajednice. Za pripadnike romske i albanske etničke zajednice postavljena starosna granica predstavljala je problem, jer nije bilo dovoljno interesenata u grupi od 20 do 27 godina koji bi ispunjavali i druge predviđene uslove. Kod Albanaca je problem bilo to što su lica ove starosne dobi u najvećem broju slučajeva posedovala diplome stečene na

Kosovu, koje do 20. septembra 2001. godine nisu priznavane u Srbiji.

Prilikom selekcije kandidata za drugu grupu, 31 Albanac je odbijen sa obrazloženjem da ne ispunjava „posebne uslove“. Prema podacima Odbora za ljudska prava iz Bujanovca, pod „posebnim uslovima“ u ovom slučaju se podrazumevalo da nisu osuđivani čak ni članovi porodice kandidata, ili mišljenje o kandidatu pribavljeno sa terena. Fond primećuje da takvi posebni uslovi nisu predviđeni u „*prihvaćenim principima za multietnički policijski element u opštinama Preševo, Medveđa i Bujanovac*“, koji su 27. juna 2001. godine u Bujanovcu potpisali ministar za unutrašnje poslove Republike Srbije Dušan Mihajlović, predsednik Skupštine opštine Preševo Riza Halimi, šef Misije OEBS-a u Jugoslaviji Stefano Sanino i predsednik vladinog Koordinacionog tela Nebojša Čović.

Obuka na konkursu izabranih pripadnika lokalne multietničke policije počela je 6. avgusta 2001. godine. Od tada do 15. jula 2002. godine nju su završile četiri grupe - ukupno 253 Albanca, 128 Srba, dva Jugoslovena i jedan Crnogorac. Među polaznicima bilo je i 29 žena srpske i albanske nacionalnosti. Obuku održavanu u Mitrovom polju vodili su „*diplomirani međunarodni policijski instruktori pod OEBS-ovim pokroviteljstvom u saradnji sa srpskim instruktorima*“. Svi polaznici su bili smešteni u Centru za obuku. Radilo se na oba jezika ravnopravno, uz prevode. Nadzor i razmatranje svih bitnih pitanja vršila je Združena radna grupa koju su činili po jedan predstavnik Albanaca, Vlade Republike Srbije i OEBS-a.⁸⁵

5.2. Obrazovanje

Albanska i romska zajednica u preševskoj dolini veoma su zainteresovane za obrazovanje svojih pripadnika. Problemi su u ovoj sferi bili izraženi tokom devedestih godina, a u

⁸⁵ Riza Halimi, Arve Westgaard, Mića Milovanović

najnovije vreme njima su pridodata i fizička oštećenja školskih objekata. Ova oštećenja su danas delimično sanirana zahvaljujući stranim donacijama, ali školski inventar i dalje predstavlja veliki problem.

Program i plan rešavanja krize u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa ne sadrži ni jednu meru za rešavanje brojnih problema u obrazovanju manjina koje žive u ovim opštinama. Albanski predstavnici su, sa svoje strane, više puta iznosili predloge za poboljšanje stanja. Oni su tražili da Albanci učestvuju u upravljanju školama, da se zakonski omogućiti osnivanje osnovnih i srednjih škola sa odvojenim nastavnim planovima, programima i udžbenicima na albanskom jeziku, zatim osnivanje posebnog prosvetnog komiteta (Srbija-Kosovo) kojim bi se uredila pitanja školovanja Albanaca sa ovog područja u srednjim školama koje ne postoje u preševskoj dolini i u višim i visokim školama na Kosovu, priznavanje svih diploma stečenih u srednjim, višim i visokim školama na Kosovu i Prištinskom univerzitetu u periodu 1991-2001. godine, ubrzavanje procedure nostrifikacije diploma sa univerziteta u Albaniji i drugim državama, izgradnju i rekonstrukciju školskih objekata i obezbeđivanje opreme za modernizaciju nastavnog procesa.

FHP je zaljučio da su među problemima sa kojima se manjine suočavaju u obrazovanju neadekvatni školski objekti, nedostatak učila, neadekvatni nastavni planovi i programi, nepriznavanje diploma stečenih na Kosovu u periodu 1991-2001. godine i nemogućnost uticaja manjina na izbor rukovodstava škola.

5.2.1. Stanje u školama u opštini Bujanovac

Prema podacima za školsku 2001/2002. godinu, u bujanovačkoj opštini osnovnu školu pohađo je 5.805 učenika, a srednju 1.141 učenik. U celoj opštini je prošle školske godine radilo devet osnovnih škola. Četiri od njih (Bujanovac, Klenika, Levosoje, Žbevče) imaju nastavu na srpskom jeziku, četiri na albanskom (Bujanovac, Muhovac, Veliki Trnovac i Lučane), a u Osnovnoj školi „Desanka Maksimović“ u Biljači

nastava se odvija na oba jezika (492 učenika su Albanci, a 23 Srbi; direktor škole je Srbin). U svim osnovnim školama nastavu na albanskom jeziku pohađalo je 3.485 učenika, a na srpskom 2.319 učenika (552 Roma i 1.767 Srba).

Većina osnovnih škola ima isturena odeljena u okolnim selima. To su uglavnom odeljenja prva četiri razreda. Velika većina ovih objekata je i ranije bila u lošem stanju, a oružani sukobi doveli su do daljeg smanjenja školske imovine. Neki objekti služili su, ili i dalje služe, za smeštaj vojske i policije.

Osnovna škola „Skenderbeg“ u Zarbinu (sa isturenim odeljenjima od oko 350 učenika) prošle školske godine nije otvorena, jer su školski objekti pretrpeli veliku materijalnu štetu, a takođe i okolni stanovi nastavnika, mesna kancelarija, biblioteka i prostorija za kulturni program. Uništena je i imovina u svim ovim zgradama, a ima i pretpostavki da su školski nameštaj, učila i dokumentacija korišćeni kao ogrev. Prilikom posete meštana koji su želeli da se vrate, organizovane od strane UNHCR-a, oklopna vozila VJ bila su smeštena uz školsku zgradu, a bilo je evidentno da pripadnici vojske koriste i samu zgradu.

Osnovna škola u Čaru ima i istureno odeljenje u Muhovcu. Sekretar škole Dževad Dževilji opisao je incident koji se desio prilikom povratka vojske u KZB:

„Škola u Čaru je jako mala i s obzirom da ima 7 đaka, ona gotovo da i nema neku imovinu. Dana 30. maja 2001. godine u školu su došli policajci i uzeli su nekoliko predmeta koji su se tamo zatekli. Prema mojoj evidenciji to je 7 predmeta ali nijedan nije od neke posebne vrednosti, npr. lopta, pionirska marama, kapa titovka, jedina vrednija stvar je bila strujomer. Ja sam intervenisao, a policija je tek tada sačinila zapisnik i dva dana kasnije sve sem strujomera vratila školi. Ja sam insistirao da se i strujomer vrati školi, s obzirom da za to nemamo novca, ali nisam dobio nikakav odgovor.“

Školska zgrada u selu Vrban nalazi se pored seoskog groblja. Kada su istraživači FHP-a obišli ovu zgradu jula 2001. godine,

ona je bila zaključana. Meštani su rekli da nemaju ključ i da do tog dana nisu ni dolazili do škole jer su mislili da je u njoj još uvek policija. U školi i oko nje bili su vidljivi tragovi boravka većeg broja ljudi i vozila. Iako je prostor ispred škole povezan sa seoskim putem, videlo se da su se vozila duže vreme kretala preko seoskog groblja.

Meštani albanskog sela Turija mesnim samodoprinomom su izgradili novu seosku školu, koja još uvek nije useljena, iako je stara zgrada dotrajala. Samodoprinomom je građena i škola u Dobrosinu, dok su meštani u Samoljici počeli da grade školski objekat, ali je gradnja zbog nedostatka novca prekinuta. Đaci starijih razreda ove osnovne škole svakodnevno putuju u školu u obližnjem selu Biljača koje udaljeno 13 km.

Školske zgrade u Letovici, Nesalcu, Lučanu i Dobrosinu su u boljem stanju, ali problem predstavljaju školske klupe i stolice. U selu Nesalce i Lučane, kao i u mnogim drugim selima, nabavku klupa i stolica finansirao je UNICEF.

U školi u selu Mali Trnovac u vreme povratka meštana, nalazile su se samo dve školske table i dve klupe, dok su vrata i prozori bili uništeni. Školski inventar je kasnije delimično obnovljen, ali nedovoljno za normalan rad.

U Bujanovcu postoje dve srednje škole. U srednjoj stručnoj školi „Sveti Sava“, koja ima više različitih smerova, nastava se izvodi na srpskom jeziku. Školu pohađaju 632 učenika. U obrazovnom centru „Mihajlo Pupin“ nastavu na albanskom jeziku ove godine je pohađalo ukupno 506 učenika: 123 na opšteobrazovnom smeru - gimnazija i 383 na mašinsko-elektrotehničkom smeru.

Srednjoškolska nastava na albanskom jeziku izvodi se u zgradi Osnovne škole „28. mart“, s obzirom da je zgrada koju je koristila Gimnazija „Mihajlo Pupin“ (prethodno „Sezai Suroi“) 1992. godine pretvorena u kasarnu. Lokalne vlasti naglašavaju da je stacioniranje vojske u ovoj zgradi pogodilo obe zajednice, jer se u drugom delu zgrade održavala i nastava za sprske učenike. Jedinice VJ su potpuno napustile ovu

zgradu 15. aprila 2002. godine. Predstavnik Odbora za ljudska prava u Bujanovcu kaže da je zgrada u toliko lošem stanju da se ne može koristiti za izvođenje nastave. Do 5. jula 2002. godine nije bilo nagoveštaja da bi zgrada mogla da bude osposobljena za nastavu u narednoj školskoj godini.

5.2.2. Stanje u školama u opštini Preševo

U preševskoj opštini postoji 8 osnovnih i 2 srednje škole. Nastavu u osnovnim školama na albanskom jeziku pohađa više od 5.500 učenika, a na srpskom jeziku uče srpska i romska deca, njih oko 400. Škole sa nastavom na albaskom jeziku nalaze se u Preševu, Oraovici, Miratovcu, selima Reljane, Crnotince, Ceravajka i Rajince. Škola sa nastavom na srpskom jeziku nalazi se u MZ „Železnička stanica“, u kojoj živi većina srpskih stanovnika opštine. Oko 1.300 albanskih učenika pohađa gimnaziju i Tehničku školu „Preševo“. Prema podacima opštinske uprave, u svakom razredu srednje škole postoji i odeljenje za nastavu na srpskom jeziku.

Osmogodišnja škola u selu Ceravajka je do juna 2001. godine bila pretvorena u bazu policije. Imovina u školi je pretrpela oštećenja, ali MUP nije ponudio nikakvu nadoknadu. Prema rečima zaposlenih, škola još uvek nema onaj broj nastavnih učila koja je imala pre ulaska policije. Značaj ove škole je veliki, jer i đaci iz okolnih sela (Ilince, Mađere, Bujić) ovde pohađaju nastavu viših razreda osnovne škole. I škola u selu Depče ostala je bez klupa, stolova, nastavnih sredstava, a zgrada škole bez prozora i vrata. Ova škola, kao i škola u selu Gornja Šušaja, korišćene su u toku oružanih sukoba za kraće zadržavanje oružanih formacija.

Osmogodišnja škola u selu Reljane sa isturenim odeljenjima ima oko 700 učenika (550 Albanaca i 150 Srba). Direktor škole je Srbin. Jedno od isturenih odeljenja škole nalazi se u selu Buštranje, gde nastavu pohađa 70 Albanaca i 12 Srba. Direktori preostalih 6 osnovnih škola u kojima se nastava odvija na albanskom jeziku, jesu Albanci.

Veliku pomoć školama u preševskoj opštini pružaju međunarodne organizacije. Renoviranje Osnovne škole „22. decembar” u selu Crnotince finansira američka vlada preko USAID-a, nabavku klupa i stolica UNICEF, a škola treba da od EU dobije i osam kompjutera. Postoji namera EU da slične donacije uputi svim školama u ovoj opštini.

Osmogodišnju školu u Oraovici pohađa oko 800 učenika. Nastava se sada obavlja u neadekvatnim uslovima, u objektu koji nije namenjen za nastavu. Napravljen je projekat za novu zgradu škole, a pomoć je obećalo više stranih i međunarodnih donatora. UNICEF je finansirao i nabavku školske opreme za osmogodišnju školu u Miratovcu.

5.2.3. Stanje u školama u opštini Medveđa

Stanje je slično i u osnovnim školama u Medveđi. U selu Tupale, jednom od najvećih u ovoj opštini, ove godine upisano je u školu samo 35 učenika, dok je pre tri godine taj broj bio 182.

5.2.4. Priznavanje diploma stečenih na Kosovu

Izlazak albanskih učenika i nastavnika na Kosovu iz jedinstvenog obrazovnog sistema Srbije odrazio se i na pripadnike albanske etničke zajednice u preševskoj dolini. Zbog neadekvatnosti nastavnih programa u vlastitom kraju, nedostatka obrazovnih institucija na maternjem jeziku, a naročito zbog pretvaranja bujanovačke gimnazije u kasarnu, izvestan broj Albanaca iz ovih opština je osnovno i srednje obrazovanje sticao na Kosovu, dok je veći broj visoko obrazovanje sticao na univerzitetima u Prištini i Tirani.

Diplome sticane u alternativnim albanskim školama na Kosovu posle 1991. godine nosile su oznaku „Republika Kosovo“. Ove diplome Ministarstvo prosvete Republike Srbije nije prihvatilo kao validne. Nove vlasti su pokazale spremnost da ovaj problem razreše. Ministarstvo prosvete i sporta je 4. maja 2001. godine dalo mišljenje po kome *„sve diplome izdate na teritoriji Republike Srbije i SRJ imaju direktnu prohodnost na*

svim delovima teritorije, odnosno ne podležu postupku nostrifikacije. Gore navedeno važi i za teritoriju Kosova i Metohije“.⁸⁶ Istim povodom, a u vezi sa diplomama stečenim u Albaniji, Ministarstvo je reklo da svako lice „ima pravo da zahteva nostrifikaciju ili priznanje ekvivalencije“.

Na predstavku Odbora za ljudska prava iz Bujanovca od 20. septembra 2001. godine, Ministarstvo je odgovorilo da „nijednu diplomu koja je izdata sa oznakom Kosovo Republika ovo ministarstvo iz razumljivih razloga ne može priznati. Međutim, sve diplome koje budu overene pečatom UNMIK-a, osim onih koje nose oznaku Kosovo Republika, biće priznate od strane ovog ministarstva“.⁸⁷

5.2.5. Nastavni programi i udžbenici

Nastavni planovi i programi predstavljaju ključno pitanje u obrazovanju svih manjina u Jugoslaviji. Ovaj problem nije zadovoljavajuće rešen ni kod albanske manjine. Učenici još uvek u nastavi na albanskom jeziku uče po planovima i programima usvojenim 1989. godine. Udžbenici su samo prevedeni na albanski jezik, ali ne i dopunjeni odgovarajućim nastavnim jedinicama koje bi obrađivale albansku kulturu i istoriju.

Nadležno Ministarstvo prosvete Srbije nije do sada preduzelo ništa da stanje promeni. Albanski predstavnici su predložili formiranje posebnih tela koja bi se bavila nastavnim planovima i programima, kao i formiranje prosvetnog komiteta koji bi se bavio problemima školovanja Albanaca u vrstama škola koje ne postoje u preševskoj dolini.

⁸⁶ Dopis Ministarstva prosvete i sporta potpredsedniku Vlade Republike Srbije g. Nebojši Čoviću, 4. maj 2001. godine

⁸⁷ Odgovor Ministarstva prosvete i sporta na zahtev za nostrifikaciju diploma, upućen od strane Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, 20. septembar 2001. godine

5.3. Mediji

Izrazito nepovoljno stanje u informisanju pripadnika etničkih manjina donekle je poboljšano tokom 2001. godine. Na to su uticali prisustvo i pomoć OEBS-a, privatna inicijativa u oblasti medija i demokratske promene u Srbiji. Značajan korak predstavlja i dozvola distribucije štampe na albanskom jeziku, koja izlazi na Kosovu.

Albanci sa juga Srbije nemaju dobro mišljenje o radu i saopštenjima Pres centra Koordinacionog tela vlada RS i SRJ. Oni primećuju i da u Planu i programu za mirno rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa stoji da je *“cilj SRJ i RS da novim pristupom dobiju medijski rat i time, pored ostalog, obezbede naklonost međunarodne zajednice”*. Osim toga stoji da je kao jedan od osam ciljeva i zadataka ovog centra navedeno i to *„da svima bude jasno, ko je van zakona i za nasilje, a ko je legitiman i za mirno rešenje; ko je žrtva, a ko zločinac; ko poštuje dogovore, a ko ih ne poštuje. Ne sme se podržavati teza da su teroristi 'žrtve' jer su oni u toj ulozi ostvarili značajne ciljeve na Kosovu i Metohiji.“*

Bujanovačke novine na srpskom jeziku i *Jehona* na albanskom jeziku su jedini štampani mediji u Bujanovcu. Posle duže pauze, *Jehona* ponovo izlazi od 25. aprila 2000. godine. Skupština opštine je prošle godine i finansijski pomogla ovaj dvonedeljni, ali je finansijska pomoć ove godine izostala. Trenutni tiraž časopisa je oko 3.000 primeraka, a teme koje obrađuje su iz političkog i kulturnog života Albanaca. OEBS-ov projekat transformacije javnih glasila u Bujanovcu predviđa potpunu nezavisnost lokalnih javnih glasila, njihovu vlasničku transformaciju, dvojezičnost, potpunu defašizaciju i obuku novih kadrova iz sve tri etničke zajednice.

Radio Bujanovac, javno glasilo čiji je osnivač SO Bujanovac, emituje program na srpskom jeziku. I ovaj radio uključen je u OEBS-ov projekat. Pored ovog, u gradu postoje i dva komercijalna radija koja emituju program na srpskom jeziku (Ema i Duga). Radio Ema, pored sopstvenog informativnog programa, reemituje vesti nemačkog radija Dojče Vele (Deutsche

Albanci u Srbiji

Welle), francuskog Radio Frans Internacionala (RFE) i beogradskog Radija B92. Ovaj radio je potpuno otvoren za probleme svih etničkih zajednica i podržava projekte koji promovišu multikulturalnost i toleranciju.

Radio Toni, jedini elektronski medij na albanskom jeziku u opštini Bujanovac, radi od 7. juna 2001. godine i trenutno emituje eksperimentalni program komercijalnog tipa. Radio planira emitovanje sopstvenog informativnog programa, kao i reemitovanje vesti drugih radio stanica. *Jehona* i Radio Toni su 2. jula 2001. godine pokrenuli novinarsku školu čiji bi polaznici posle završenog kursa trebalo da rade u lokalnim medijima.

Radio Preševo emituje informativni, kulturni i zabavni program na albanskom jeziku. Radio postoji u sklopu Doma kulture u Preševu i u njemu je zaposleno sedam radnika.

Zbog lošeg stanja u medijima, predstavnici OEBS-a, Koordinacionog tela, javnih glasila i Albanaca potpisali su 2002. godine „Osnovne principe za reorganizaciju medija“ čiji je osnivač SO Bujanovac. Iako planiran, sličan sporazum nije potpisan za Medveđu i Preševo. Prvi rezultati su postali vidljivi 20. septembra 2002. godine, kada je po prvi put počelo emitovanje petominutnih vesti na albanskom jeziku.

5.4. Kultura

Kultura, bitna za identitet etničkih manjina, bila je zbog oružanih sukoba potisnuta u drugi plan. Osnovne kulturne institucije u Preševu i Bujanovcu su domovi kulture. Albanci takođe imaju KUD „Veliki Trnovac“, koje je u lokalnom domu kulture poslednji put nastupalo 1997. godine. U Velikom Trnovcu je 1993. godine osnovan i muzej.

Dom kulture u Bujanovcu ima 12 zaposlenih od kojih je osmoro Srba i Crnogoraca i četvero Roma. Jedini zaposleni Albanac je posao napustio 1995. godine. Posle više od tri godine, prva manifestacija u organizaciji lokalnih Albanaca bila je otvaranje novinarske škole 2. jula 2001. godine. Direktorica

Doma kulture je Crnogorka, a direktor biblioteke u Bujanovcu je Srbin. U biblioteci je zaposleno šestoro radnika (jedan Rom, dvoje Albanaca i troje Srba). Biblioteka ima oko 35.000 knjiga, od čega je samo 1.000 na albanskom jeziku.

Dom kulture u Preševu ima 19 zaposlenih - 16 Albanaca, dvoje Srba i jednog Roma. Direktor je Albanac. U okviru Doma kulture nalazi se i biblioteka sa sedmoro zaposlenih, čiji je upravnik Albanac. Biblioteka ima 18.200 knjiga od kojih je 13.400 na srpskom jeziku, a oko 5.000 na albanskom. Tokom 2002. godine, za potrebe ove biblioteke kupljeno je još 4.800 knjiga. U zgradi Doma mladih, koji se nalazi u delu Preševa u kojem žive Srbi, stacionirana je policija, tako da ova kulturna ustanova trenutno ne radi.

5.5. Učešće Albanaca u vršenju javnih poslova

Albanci i Romi iz Preševa, Bujanovca i Medveđe nisu tokom protekle decenije učestvovali u lokalnoj vlasti na način predviđen međunarodnim standardima.

Posle završetka oružanih sukoba, a u okviru traženja političkog rešenja, republičke vlasti su iskazale volju za promenama u ovoj sferi. Program i plan rešavanja krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa kao prvi zadatak predviđa *“integraciju Albanaca u politički, državni i društveni sistem i poštovanje njihovih ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima“*. U programu se konkretno pominje potreba da se nacionalni sastav zaposlenih u državnim službama, privredi i društvenim delatnostima uskladi sa nacionalnom strukturom stanovništva, i da se obezbedi odgovarajuća zastupljenost Albanaca u lokalnim i republičkim organima vlasti. Međutim, bitnijih promena do sačinjanja ovog izveštaja nije bilo.

Albanci su svoju zainteresovanost za učešće u lokalnoj samoupravi pokazali još pri izradi predloga usvojenih na prvoj Skupštini izabраних predstavnika Albanaca u preševskoj dolini 1. avgusta 2001. godine. Oni su tada tražili uvođenje privremenih mera u opštinama Bujanovac i Medveđa i

održavanje prevremenih izbora na osnovu novih odluka o izbornim jedinicama koje bi bile u skladu sa nacionalnom strukturom stanovništva. Takođe su zahtevali i izmene Zakona o izboru narodnih poslanika koje bi nacionalnim manjinama omogućile adekvatniju zastupljenost u republičkoj skupštini, i odgovarajuće zakonske mehanizme koji bi obezbedili srazmerno učešće Albanaca u organima uprave na svim nivoima.

5.5.1. Lokalna samouprava u opštini Bujanovac

Na prethodnim lokalnim izborima, održanim 2000. godine, najviše odborničkih mesta u SO Bujanovac osvojila je Jugoslovenska levica (JUL) (16), a sledile su Socijalistička partija Srbije (SPS) (13) i albanska Partija za demokratsko delovanje (PDD) (8). PDD je bila i jedina partija Albanaca koja je učestvovala na izborima. Računa se da bi verovatno dobila još četiri mandata da su izbori održani i u izbornim jedinicama Končulj, Breznica, Muhovac i Zarbince, albanskim selima u zoni oružanih sukoba.

Ovakav izborni rezultat bio je moguć jer je raspored izbornih jedinica favorizovao srpsko stanovništvo. Albanci (60,6% stanovništva opštine) mogli su teorijski da izaberu najviše 12 (29,26%) od ukupno 41 odbornika. Izborne jedinice, od kojih je svaka birala po jednog odbornika, formirane su tako da su one u albanskim naseljima imale veliki broj birača (npr. izborna jedinica br. 3, Veliki Trnovac, sa 2.176 birača), dok su izborne jedinice u srpskim naseljima imale višestruko manji broj birača (izborna jedinica br. 42, Pretina, imala je 61 birača).⁸⁸ Svaka jedinica birala je po jednog odbornika.

Romi na ovim izborima nisu imali svoju političku partiju, već su se u politički život uključili preko vladajućih partija (SPS i JUL). U SO Bujanovac, Romi su imali dva odbornika (4,87% od broja odbornika). Za razliku od Albanaca, čiji odbornici nisu učestvovali u radu Skupštine, Romi su imali svog pred-

⁸⁸ Podaci sa veb sajta CESID-a

stavnika u Izvršnom odboru SO Bujanovac, koji je imao devet članova (pet iz SPS-a i četiri iz JUL-a).

Prema podacima bivšeg predsednika Izvršnog odbora SO Bujanovac Blagoja Tabasa, od 104 zaposlena u opštinskoj upravi, jedan je bio Rom i 17 Albanci. Od njih, 11 je radilo u mesnim kancelarijama u albanskim selima, a šest u zgradi Skuštine opštine, uglavnom na poslovima prevodilaca, daktilografa ili kurira. Jedan od njih je matičar. Odbor za ljudska prava u Bujanovcu tvrdi da je broj zaposlenih Albanaca bio manji.

Na čelu svih opštinskih službi, kao i na rukovodećim mestima u opštinskom sudu, opštinskom tužilaštvu, policiji, centru za socijalni rad, opštinskom odboru Crvenog krsta nalaze se Srbi. Broj Albanaca zaposlenih u svakoj lokalnoj instituciji je višestruko manji od broja zaposlenih Srba. Jedan Albanac je zaposlen u kancelariji Saveznog ministarstva za nacionalne i etničke zajednice.

U etnički mešovitom selu Biljača, od ukupno 700 porodica 20 su srpske. Međutim, predsednik mesne zajednice, komandir stanice milicije, direktor škole i pogona fabrike „Megal“, matičar i veterinar su Srbi. U ambulanti radi lekar koji je Albanac. Među zaposlenima u lokalnom pogonu „Megala“ nema Albanaca.

Primer nepromenjenog stava srpskih vlasti prema učešću Albanaca u vršenju javnih funkcija najbolje se ogleda u izjavi v. d. republičkog javnog tužioca Srbije Dragomira Nedića koji je, uz najavu skorog imenovanja javnih tužilaca, kao zadatke tužilaštva u Bujanovcu naveo: „*Osim zaštite ljudskih prava, osnovni zadatak tužilaštva je preduzimanje zakonskih mera protiv svih onih koji rade protiv srpskog nacionalnog interesa*“.⁸⁹

⁸⁹ „Zakonske mere za sve koji rade protiv nacionalnih interesa“, Danas, 1. avgust 2001. godine

5.5.2. Lokalna samouprava u opštini Preševo

Na lokalnim izborima 2000. godine odbornička mesta su dobile četiri partije: SPS pet, JUL jedno, do tada vladajuća PDD - 19, a Partija za demokratsko ujedinjenje (PDU) 13 mesta. Karakteristično je da se etnička struktura u opštini u potpunosti poklapala sa rezultatima izbora: od 38 odbornika, šest su bili Srbi, a 32 Albanci. Stoga se pretpostavlja da su Srbi glasali za prve dve, a Albanci za druge dve partije. Izvršni odbor opštine imao je sedam članova od kojih su svi bili Albanci.

Opštinska uprava u Preševu ima 81 zaposlenog, od toga 13 (ili oko 16%) Srba, 3 Roma (3,70%). Iako među odbornicima nema žena, u opštinskoj administraciji radi njih 18 (22,22%). Načelnici 5 glavnih opštinskih odeljenja su Albanci, dok su načelnici inspekcija i zaposleni u njima uglavnom Srbi. U tržišnoj inspekciji načelnik je Srbin, kao i preostala dva zaposlena, dok je u finansijskoj policiji zaposlen jedan Albanac i troje Srba. Načelnik Republičke uprave javnih prihoda je Albanac, a na rukovodećem mestu u geodetskom zavodu je Srbin. Predsednik opštinskog suda je Srbin. Od pet sudija samo je jedan Albanac.

5.6. Lokalni izbori u Preševu, Bujanovcu i Medveđi 2002. godine

Predstavnici Albanaca i republičkih vlasti saglasili su se da je potrebno što pre organizovati lokalne izbore u opštinama Medveđa i Bujanovac. Vlasti u Srbiji su zahtevale da se izbori održe i u opštini Preševo, a predstavnici Albanaca su bili protiv, s obrazloženjem da je u ovoj opštini učešće svih zajednica u vršenju javne vlasti u srazmeri sa njihovim učešćem u ukupnom broju stanovnika.

Izbori u opštinama na jugu Srbije trebalo je da uslede posle objavljivanja rezultata popisa 2002. godine, i izrade novih biračkih spiskova. Sporazum o osnovnim principima za prevremene izbore potpisan je 18. marta 2002. godine. Vlada Republike Srbije raspustila je skupštine opština Preševo,

Bujanovac i Medveđa 13. juna 2002. godine. Umesto lokalnih skupština imenovana su privremena izvršna veća. U Bujanovcu su u veću bila šestorica Albanaca, petoro Srba i jedan Rom, u Preševu 10 Albanaca i dva Srbina, a u Medveđi osmoro Srba i četvero Albanca. Ova veća su formirala i višenacionalne opštinske izborne komisije.

Izbori su u sve tri opštine zakazani za 28. juli 2002. godine. Novim Zakonom o lokalnim izborima, usvojenim 13. juna 2002. godine, predviđeno je da cela teritorija opštine bude jedna izborna jedinica, a cenzus za ulazak u lokalnu skupštinu bio je 3% osvojenih glasova. Postojala je i obaveza da na listama kandidata za odbornike bude najmanje 30% žena.

5.6.1. Predizborne aktivnosti

U toku predizbornih aktivnosti, političari i aktivisti iz sve tri nacionalne zajednice u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bili su okrenuti pripadnicima svoje zajednice.

Među Albancima je stvorena i nova partija – Partija za demokratski prosperitet (PDP). Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA) je prvi put učestvovala na izborima u Bujanovcu. PDP i PDUA su učestvovala u izborima u opštinama Preševo i Bujanovac, dok je najjača albanska partija – Partija za demokratsko delovanje (PDD) liste podnela u sve tri opštine.

Romska nacionalna zajednica je na izbore izašla u opštinama Preševo i Bujanovac. U Bujanovcu su romski kandidati bili predloženi na listama Partije romskog jedinstva i grupe građana.

Srpske partije su najčešće nastupale na zajedničkim listama kao Koalicija za Preševo, Koalicija za Bujanovac i Koalicija za Medveđu. Okosnicu ovih koalicija su činile partije Demokratske opozicije Srbije (DOS). U Preševu je DOS jedini imao liste sa kandidatima Srbima, dok je u Bujanovcu na izbore izašla i Koalicija „Opstanak“ koju su činile Srpska radikalna stranka

Albanci u Srbiji

(SRS) i Srpski pokret obnove (SPO), kao i tri grupe građana. U Medveđi su pored Koalicije za Medveđu liste podneli i SRS, Demokratska stranka Srbije (DSS), Socijal-demokratija (SD), Socijalistička partija Srbije (SPS), SPO i jedna grupa građana.

U opštini Preševo (28.000 upisanih birača) birano je 38 odbornika. U Bujanovcu je biran 41 odbornik, a birača je bilo 37.059. Albanski predstavnici procenjivali su da su od toga oko 18.500 bili Albanci i oko 3.000 Romi. Oko 10.000 birača opštine Medveđa biralo je 35 odbornika.

S obzirom da po novom Zakonu o lokalnoj samoupravi predsednici skupština opštine imaju široka ovlašćenja, ustanovljeno je da se oni biraju u neposrednim izborima. Za predsednika SO Preševo bila su predložena tri kandidata, sva trojica Albanci - Riza Halimi (PDD), Rahim Zulfiu (PDU) i Abedin Selimi (grupa građana - PDP). Za predsednika SO Bujanovac kandidovali su se Nagip Arifi (PDD) i Novica Manojlović (Koalicija za Bujanovac). Za predsednika SO Medveđa istaknuta su tri kandidata, sva trojica Srbi: Slobodan Drašković (Koalicija za Medveđu), Živko Doderović (SPO) i Zoran Marinković (grupa građana).

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope ustanovili su 8. juna Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI) koju su činila četiri izborna eksperta i 110 kratkoročnih posmatrača. Najviše prigovora na izborni proces, upućenih Misiji, odnosilo se na biračke spiskove.

U predizbornoj kampanji, svi kandidati naglašavali su značaj ekonomskog razvoja regiona. Srpska zajednica u Bujanovcu je isticanjem jedinstvenog kandidata (Novicu Manojlovića) promovisala tezu da se ovim izborima brani „*nacionalni interes*“. Takođe je primećeno da su vlasti u Srbiji i Koordinaciono telo u toku kampanje naglašeno promovisali ovog kandidata. Sa druge strane, albanski kandidat Arifi je isticao da će „*ako pobedi, biti kandidat svih građana*“. U poslednjem predizbornom nastupu na lokalnoj Televiziji Vranje 26. jula 2002. godine, kandidat Koalicije za Bujanovac Manojlović nije

se nijednom rečju obratio albanskim biračima, niti je govorio o problemima koji su karakteristični za albansku zajednicu i naselja. Rekao je, međutim, da želi da reši problem ekonomskog razvoja tako što će *“otvoriti radna mesta u Bujanovcu za ljude koji bi došli iz Pirota, Niša i drugih gradova u Srbiji”*.

5.6.2. Tok izbora

Izbori održani 28. jula 2002. godine su u sve tri opštine protekli bez većih incidenata i u skladu sa međunarodnim standardima. Ovakav nalaz je dala i Međunarodna misija za posmatranje izbora⁹⁰, navodeći da su potrebna dalja poboljšanja, naročito u izradi biračkih spiskova. Najveći broj primedbi odnosio se na nemogućnost lica da glasaju zbog toga što nisu bila upisana u birački spisak i na nedovoljnu tajnost procesa glasanja.

Na izbore je, iz sve tri etničke zajednice, izašlo mnogo manje birača od broja koji su njihovi predstavnici očekivali. Iako se tokom kampanje govorilo o „sudbonosnim izborima“, u Bujanovcu je glasalo oko 60% srpskih i albanskih birača, i mali broj Roma, tako da romska zajednica nije osvojila nijedno odborničko mesto. U Preševu je na izbore izašlo oko 52%, a u Medveđi oko 43% upisanih birača.

Usled velikog broja birača, na nekim glasačkim mestima izbori su produženi i posle predviđenih 20 časova. Izborno mesto br. 59 u Bujanovcu sa 2.468 upisanih glasača bilo je otvoreno do 5 sati narednog jutra. Slično je bilo i na izbornim mestima u Velikom Trnovcu, gde je glasanje produženo i posle ponoći. Na svim ovim mestima glasali su isključivo Albanci.

5.6.3. Rezultati izbora i postizborni period

U Preševu je za predsednika Skupštine opštine izabran kandidat PDD Riza Halimi. On je izabran u drugom krugu, u

⁹⁰ Izjava o preliminarnim nalazima i zaključcima, MMPI, 29. juli 2002. godine

kome je izašlo 10.780 birača (za Halimija je glasalo 58,8 %, a za njegovog protivkandidata Rahima Zulfiua iz PDUA - 41,2%). Najviše odborničkih mesta osvojila je PDD (19). Slede druge partije Albanaca - PDUA (11) i PDP (5), dok je srpska Koalicija za Preševo dobila tri mandata. Romi nemaju nijednog odbornika.

Konstitutivna sednica Skupštine opštine Preševo održana je 22. avgusta 2002. godine. Za potpredsednika skupštine izabran je Časlav Anđelković, Srbin iz Koalicije za Preševo, i odlučeno je da se broj članova Izvršnog odbora poveća sa 7 na 11. Nezadovoljni razvojem događaja, odbornici druge dve albanske partije su napustili Skupštinu.

U Medveđi je za predsednika Skupštine opštine izabran Slobodan Drašković, kandidat Koalicije za Medveđu, koja je dobila i većinu (11) odborničkih mesta. Albanska PDD osvojila je šest mesta (17,14%). Mesta imaju i SPS (7), DSS (6), SPO (3) i SRS (2). Konstitutivna sednica SO Medveđa održana je 17. avgusta 2002. godine.

Prvi rezultati izbora u Bujanovcu govorili su da su tri partije Albanaca osvojile zajedno većinu odborničkih mesta - 24 od ukupno 41. Takođe, da je kandidat za predsednika Skupštine opštine Nagip Arifi (PDD) osvojio 51,22% glasova, a njegov protivkandidat Novica Manojlović oko 48% glasova.

Za vreme utvrđivanja rezultata glasanja, ispred zgrade Skupštine opštine Bujanovac počeli su protesti Srba, koji su se bunili zbog „*nepravilnosti na izborima*“. Oni su izražavali i nezadovoljstvo što je za predsednika Skupštine opštine izabran Albanac i što će albanske partije imati više odbornika od srpskih. Za rezultate izbora okrivljavali su vladino Koordinaciono telo. Tokom protesta prikupljani su potpisi za ponavljanje izbora na svim biračkim mestima i za smenjivanje Nebojše Čovića sa mesta predsednika Koordinacionog tela. Koalicija za Bujanovac i DOS su se ogradili od ovih protesta, a DSS je kasnije zbog učešća svojih članova u protestima raspustila svoj lokalni odbor.

Opštinska izborna komisija je poništila izbore na 11 biračkih mesta - tri u Velikom Trnovcu, dva u Bujanovcu i po jedan u selima Letovica, Lučane, Biljača, Nesalce, Dobrosin, Breznica (osim u Biljači, u svim ostalim mestima u biračkim spiskovima su bili isključivo Albanci). Na ovim mestima, izbori su ponovljeni 11. avgusta. Posle njih, Koalicija za Bujanovac je uputila 14, a PDD dve žalbe na odluke opštinske izborne komisije. Opštinski sud u Bujanovcu je 18. avgusta 2002. godine sve ove žalbe odbacio. Zbog nepravilnosti, izbori su 25. avgusta 2002. godine treći put ponovljeni na dva biračka mesta (sela Nesalce i Biljača).

Posle toga, saopšteni su konačni rezultati za opštinu Bujanovac, koji kažu da je od 37.058 upisanih birača, glasalo njih 21.434. Kandidat za predsednika Skupštine opštine Novica Manojlović dobio je 9.720 (45,35%) glasova, a pobednik Nagip Arifi 11.399 (53,18%) glasova. Partije Albanaca dobile su 23 mesta u lokalnom parlamentu (PDD - 16, PDP - 5, PDUU - 2), a srpske partije 18 mesta (Koalicija za Bujanovac - 12, Koalicija „Opstanak“ - 5 i kandidat grupe građana Trajko Trajković - 1).

5.7. Javna preduzeća i privreda

Diskriminacija prilikom zapošljavanja, otpuštanja albanskih radnika tokom bombardovanja i onemogućavanje povratka na posao radnika izbeglih za vreme NATO intervencije osnovni su problemi sa kojima se etnički Albanci susreću u Preševu i Bujanovcu. Stoga, velika većina Albanaca radi u privatnom sektoru ili se bavi poljoprivredom.

Podaci o ekonomskom razvoju i zaposlenosti su zabrinjavajući. Institut G17 kaže da je u Srbiji između 1988. i 1998. godine najviše stagnirala opština Preševo. Dohodak po glavi stanovnika u ovoj nerazvijenoj opštini 1998. godine bio je 370 dolara, a prosek za Srbiju 1.700 dolara. Učešće privatnog sektora u dohotku poraslo je u Preševu u ovom periodu sa 18% na 52,2%, a u Bujanovcu sa 17,3% na 35,2%.

5.7.1. Opština Bujanovac

U ovoj opštini zaposlenih je više nego nezaposlenih. Podaci opštinskih vlasti govore o 6.000 zaposlenih i 4.385 nezaposlenih. Najnoviji izveštaji kažu da se broj prijavljenih u Zavodu za tržište rada povećao na 4.600. Procenjuje se da je ukupan broj nezaposlenih, zajedno sa onima koji nisu prijavljeni Zavodu, oko 10.000. Od ovog broja oko 70% su Albanci.

Rukovodeće položaje u ključnim javnim preduzećima (PTT, Telekom, Elektrodistribucija, Javno komunalno preduzeće) zauzimaju Srbi. U društvenim preduzećima (fabrike mineralne vode, fabrika duvana, fabrika akumulatora „Svetlost“ i pogoni „Simpa“) situacija je ista. Broj zaposlenih pripadnika etničkih manjina je zanemarljiv u odnosu na ukupan broj zaposlenih. U Fabrici mineralne vode „Heba“ od 460 zaposlenih, oko 95% su Srbi.

Ionako mali broj zaposlenih Albanaca smanjen je zbog otpuštanja. Najpoznatiji slučaj je otpuštanje radnika iz jednog od pogona fabrike „Simpo“ tokom 1999. godine. Predstavnik Odbora za ljudska prava kaže da je samo u toku 1999. godine otpušteno oko 80 Albanaca. Samo iz sela Lučana njih šestorica (Nijazi Ramadani (Nijazi Ramadani), Fatmir Šerifi (Fatmir Sherifi), Čani Hasani (Qani Hasani), Fatmir Dželilji (Fatmir Xhelili), Ramiz Sabedini (Ramiz Sabedini) i Muzafer Nuhiu (Muzafer Nuhiu)). Radnici su tužili „Simpo“, a sudski postupak je u toku. Posle završetka sukoba 2001. godine, direktor je ove radnike pozvao da se vrate na posao, ali pod uslovom da odustanu od tužbe. Sva šestorica otpuštenih su to odbili. Trenutno u celom njihovom selu, Lučane, ima 15 zaposlenih, od kojih osam radi u prosveti.

Ruždi Fejzulahi (Ruzhdi Fejzullahi) iz Velikog Trnovca, jedan od radnika pogona „Simpo“ u Bujanovcu, svoj slučaj opisuje ovako:

„U trenutku kada je bombardovanje počelo u pogonu u kom sam ja radio bila su zaposlena 53 Albanca. Sledećeg dana, 25. marta 1999. godine, nas 45 je udaljeno sa posla bez obra-

zloženja. Nekoliko dana kasnije, 1. aprila 1999. godine došao sam po platu, a 15. aprila po regres. Nijedan put nisam dobio novac a kada sam poslednji put bio tamo u blizini fabričke kapije, u kolima marke „ford taunus“ sedeo je policajac sa automatom. Kada sam zaposlene na kapiji pitao kada da se javim, taj policajac je uperio automat u mene i preteći pitao: 'Hoćeš ja da ti kažem kad da se javiš?' Od tada iz straha više nisam išao, niti pitao za platu.“

Fatmir Nebiu (Fatmir Nebiu) (1958), Džemilje Nevzadi (Xhemile Nevzadi) (1958), Faik Aguši (Faik Agushi) (1963), Makfire Ajeti (Makfire Ajeti) (1959) i još četvero drugih radnika RO „7. juli“ iz Preševa, zbog opšte nesigurnosti tokom NATO intervencije 1999. godine nisu dolazili na posao. Petorica od njih sada žele da se vrate na posao, ali i pored usmenog obećanja direktora, još se nije ništa desilo. Oni su poštom dobili radne knjižice, bez rešenja o prestanku radnog odnosa.⁹¹

Sela Dobrosin, Končulj i Mali Trnovac nemaju zaposlene u javnim i društvenim preduzećima u ovoj opštini. Meštani sela koja ni na koji način nisu bila pogođena oružanim konfliktom, takođe nemaju zaposlene u privredi bujanovačke opštine. U selu Samoljica, od 1.500 žitelja samo četiri su zaposlena i to kao učitelji u selu. Peti zaposleni, koji je radio u preduzeću „Svetlost“ otpušten je tokom 1999. godine. Prema rečima lokalnih Albanaca, tokom prethodne decenije su pored lokalnih Srba u društvenim firmama uglavnom zapošljavani i Srbi iz susednih opština.

5.7.2. Opština Preševo

U Preševu je zaposleno 2.408 stanovnika, dok je zvanično nezaposlenih 4.306. Budući da se Albanci uglavnom ne prijavljuju Zavodu za tržište rada, albanski predstavnici procenjuju da u Preševu ima oko 19.000 nezaposlenih.

⁹¹ Izjava Fatmira Nebiua, mart 2002. godine

Albanci u Srbiji

Direktori javnih preduzeća PTT i Telekom, kao i većine društvenih preduzeća (fabrika plastike, štamparija „Grafoflex“, fabrika kreča „Budućnost“, fabrika stakla „Kristal“), po nacionalnosti su Srbi. U javnom komunalnom preduzeću, elektrodistribuciji, prehrambenoj industriji „Bratstvo“ i fabrici „Metal“ direktori su Albanci. Za razliku od Bujanovca, broj zaposlenih Albanaca i Roma u ovim preduzećima je procentualno veći, ali gotovo nigde ne odgovara etničkoj strukturi stanovništva. U „Grafoflexu“ i fabrici plastike radi oko 50% Albanaca.

Fabrika duvana, odnosno pogon koji postoji u Preševu, zapošljava 78 radnika, od čega su 29 Albanci (37,17%) i samo jedan Rom (1,28%). U mesecima kada postoji potreba za sezonskim radom, u fabrici radi od 100 do 120 zaposlenih. Sezonski radnici su u oko 70% slučajeva Srbi. Upravni odbor ima pet članova (tri Srbina i dva Albanca), a direktor preduzeća je Srbin.

Od 2.000 stanovnika sela Crnotince, samo ih 20 radi u društvenom sektoru. Selo Oraovica (6.000 stanovnika) ima samo 100 zaposlenih, drugo po veličini selo Miratovac (oko 5.000 žitelja) ima 60 zaposlenih, dok u Norči (1.500 stanovnika) u društvenom sektoru radi 50 meštana.

U etnički mešovitom selu Reljane živi oko 200 porodica sa oko 1.500 članova. Oko tri četvrtine porodica su albanske nacionalnosti, dok su preostali meštani Srbi. U društvenom sektoru je zaposleno 110 meštana, od čega su 75 Srbi, a 35 Albanci. U Buštranju živi oko 180 porodica, od kojih je jedna trećina srpske nacionalnosti. Od 900 etničkih Albanaca, koliko živi u ovom selu, zaposleno je 10, dok je od oko 200 Srba zaposleno njih 40.

Poseban problem u Preševu predstavlja stacioniranje vojnih i policijskih snaga u privrednim objektima. Primer koji albanska zajednica permanentno ističe je fabrika cipela „Euroflex“ u kojoj je radilo oko 210 radnika, od toga preko 80% Albanaca. Koordinaciono telo je u više navrata produžavalo rok za iseljenje vojske iz ovog objekta. Vojska se konačno povu-

kla 15. aprila 2002. godine. Vojska i policija se takođe nalaze u hali preduzeća „Elektrokontakt“, zemljoradničkoj zadruzi u centru Preševa i privatnom motelu „Azizi“.

Deo plana republičke i savezne vlade koji se odnosi na „*usklađivanje nacionalnog sastava rukovodilaca*“ u privredi, lokalnoj samoupravi, pravosuđu, i drugim bitnim oblastima nije sproveden a nisu preduzeti ni koraci da se on sprovede. Pripadnici manjina još nemaju uticaja na ekonomski razvoj opština u kojima žive.

5.8. Zdravstvo

Glavni problem zdravstva je to što ni Bujanovac ni Preševo nemaju bolnicu. Osim toga, struktura zaposlenih i rukovodilaca u ovoj sferi ne odgovara etničkoj strukturi stanovništva. Izvestan broj zaposlenih u zdravstvu, koji su tokom bombardovanja otišli na Kosovo, još uvek nije vraćen na radna mesta.

Direktore domova zdravlja u Preševu i Bujanovcu postavlja načelnik Zdravstvenog centra u Vranju. Dom zdravlja u Bujanovcu ima oko 250 zaposlenih. Od svih lekara, samo osmorica su Albanci. Direktor je Srbin. U Domu zdravlja u Preševu radi 130 zaposlenih, od čega su 86 Albanci, a dvoje Romi. Direktor Doma zdravlja je Srbin. Prema rečima dr Estrefa Aliua (Esthref Aliu), koji radi u ovom Domu, većina lekara i medicinskog osoblja koji su tokom bombardovanja 1999. godine otišli na Kosovo, izražava želju da se vrati.

5.9. Infrastruktura

U oceni stanja puteva, vodosnabdevanja, telefonske mreže i drugih infrastrukturnih problema sve tri zajednice u preševskoj dolini u potpunosti se slažu.

U prethodnom periodu bilo je diskriminacije i u ovoj oblasti. Većina sela naseljenih Albancima nema telefone, u planinskim selima putevi su uglavnom lošeg kvaliteta, dok se samo 65% stanovništva snabdeva vodom iz vodovoda. Kanalizacija

je veliki problem, naročito u romskim naseljima. Karakteristična je situacija u najvećem albanskom naselju Veliki Trnovac, čiji su meštani sami izgradili poštu i predali je PTT-u Srbije. U selu sa oko 9.000 stanovnika postoji samo jedan telefon, nema kanalizacije, a pritisak vode u vodovodu je slab. Vodovod nemaju ni sela Oslare, Nesalce, Letovica, Lučane i Turija koja su pretežno ili isključivo naseljena albanskim stanovništvom.

Lokalne vlasti su u saradnji sa republičkom vladom i međunarodnim organizacijama preduzele dosta praktičnih koraka na izgradnji infrastrukturnih objekata. Jedan od glavnih, za koji su lokalni Albanci veoma zainteresovani, je izgradnja i asfaltiranje 51 km puta koji povezuje Veliki Trnovac sa Muhovcem. Prvi deo projekta uradila je VJ. Put treba da poveže sva sela koja gravitiraju ka Zarbincu sa ostatkom opštine. Za ovaj deo opštine je predviđen i projekat za poboljšanje električne mreže.

Bivši predsednik SO Bujanovac Stojanča Arsić obećao je da će kanalizacija i vodovod biti izgrađeni u romskim ili mešovitim naseljima Morava 76, Gnjilanski Put, Car Lazar, Novo Naselje i Cale.

Radovi na infrastrukturi najvidljiviji su u Preševu, u kome vodu iz vodovoda ima samo 25% stanovnika grada. U ovoj opštini potpisani su ili se realizuju projekti izgradnje puteva, vodovoda i kanalizacije.

Meštani sela Crnotince su do 1990. godine sakupili oko 200.000 nemačkih maraka (100 hiljada eura) za izgradnju puta do ovog sela. Novac koji je deponovan kod Beobanke u Preševu ostao je zamrznut kao „stara devizna štednja“. Predstavnici mesne zajednice su se više puta obraćali Koordinacionom telu s molbom da ovo pitanje reši, ali nisu dobili nikakav odgovor. Oni su takođe 1992. godine uradili projekte za telefonizaciju tri sela i za izgradnju vodovoda i kanalizacije.

5.10. Službena upotreba jezika i pisma

Republičkim Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma iz 1991. godine određuje se da u Republici Srbiji u službenoj upotrebi budu srpski jezik i ćirilično pismo. Zakon dozvoljava da se statutima skupština opština predvidi upotreba jezika nacionalnih manjina na teritoriji pojedinih opština, ali ne određuje i kriterijume. Zakon predviđa da se u tom slučaju nazivi ulica i trgova, organa i organizacija ispisuju na jezicima koji su u službenoj upotrebi, ali zabranjuje upotrebu tradicionalnih manjinskih toponima.

Opština Preševo je svojim statutom predvidela ravnopravnu upotrebu albanskog i srpskog jezika. U praksi se ova odluka sprovodi u svim institucijama lokalne samouprave na kojima su i svi natpisi dvojezični. Međutim, na velikom broju institucija koje su u nadležnosti Republike Srbije i SRJ nema dvojezičnih natpisa. Na prostorijama Geodetskog zavoda, PTT-a, Zavoda za obračun i plaćanje, Zavoda za tržište rada, kancelariji Pčinjskog okruga i Jugobanci, nazivi su isključivo na srpskom jeziku.

Opština Bujanovac u svom statutu nema odredbu o ravnopravnoj upotrebi oba jezika. U opštini nema dvojezičnih natpisa. Ovakvu odredbu ne sadrži ni statut opštine Medveđa. U njima se prilikom izdavanja ličnih dokumenata i svih drugih zvaničnih dokumenata, upotrebljava srpski jezik i ćirilično pismo. Upisivanje ličnih imena prema transkripciji albanskog jezika nije moguće.

Zbog ovakvog stanja albanski predstavnici traže „*upotrebu albanskog jezika i pisma uporedo sa srpskim jezikom i ćiriličnim pismom u organima lokalne samouprave i u svim drugim delatnostima opštinskog i drugog teritorijalnog nivoa, sa izmenama i dopunama Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*“.⁹²

⁹² Zaključci sa prve Skupštine izabranih predstavnika Albanaca u preševskoj dolini, Preševo, 1. avgust 2001. godine

Vlasti Srbije su u više navrata izražavale nezadovoljstvo zbog isticanja albanske zastave na javnim mestima. Isticanje zastava drugih država nije zakonito ni po jednom do sada donetom propisu uključujući i novi Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Albanske zastave su isticane 2001. godine, povodom albanskog nacionalnog praznika Dana zastave (28. novembar), a poslednji put prilikom obeležavanja godišnjice pogibije Ridvana Ćazimija (Ridvan Qazimi) 24. maja ove godine, kada su predstavnici Koordinacionog tela upozoravali da je to protivzakonito. Albanska zastava se nalazi i pored spomenika ovog ubijenog komandanta OVPMB u Velikom Trnovcu. I pored upozorenja Koordinacionog tela, ona još uvek nije uklonjena.

Novi Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina garantuje pravo izbora i upotrebe nacionalnog znamenja. Međutim, u članu 16 stav 2 izričito se propisuje da „*nacionalni simbol i znamenje ne mogu biti identični sa simbolom i znamenjem druge države*“.⁹³ Odbor za ljudska prava u Bujanovcu je u avgustu 2002. godine podneo Saveznom ustavnom sudu inicijativu za ocenu ustavnosti ovog člana. U svojoj predstavi, Odbor je naveo da se zbog pomenutog člana „*albanska nacionalna zajednica stavlja u neravnopravan položaj sa ostalim manjinama, s obzirom da zbog ograničenja iz stava 2 nema mogućnosti da upotrebi svoj nacionalni simbol i pored činjenice da nacionalna zastava Albanaca 'crveno polje sa dvoglavi crnim orlom u sredini' predstavlja nacionalni simbol Albanaca još od 1443. godine*“. Odbor u svojoj predstavi smatra da je rešenje u suprotnosti sa članom 11 stav 1 Ustava SRJ, odnosno članom 26 stav 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ustav SRJ predviđa pravo na upotrebu nacionalnih simbola u skladu sa međunarodnim pravom, ali nijedan međunarodni instrument koji obavezuje SRJ ne sadrži ograničenja u vezi sa izborom simbola. Pored toga, Odbor za ljudska prava smatra da je navedena odredba u suprotnosti sa zaštitom stečenih

⁹³ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 16 stav 2.

prava koja se jamči u članu 8 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

Savezni ustavni sud je 25. septembra 2002. godine odbacio inicijativu, navodeći da *„tom odredbom nije zabranjena upotreba nacionalnih simbola pripadnika nacionalnih manjina koje oni, preko svojih organa sami izaberu, već se zabranjuje upotreba simbola koje je određena druga država već izabrala kao svoje simbole“*.